

SO YUT

aylık edebiyat dergisi

97

melih cevdet anday / behçet necatigil
sabahattin kudret / muzaffer buyrukçu
lütfü özkök / tuncer uçarol / halil ibrahim bahar
tomris uyan / oğuz demiralp / yılmaz gruda / demir özlü
yannis ritsos / ipek göldeli / erich fromm / şükrü keleş

KASIM 1976 / 10 Lira

SOYUT

AYLIK EDEBİYAT DERGİSİ

SAYI 97

KASIM 1976

Sahibi ve sorumlu yönetmeni :

Halil İbrahim Bahar

Sayısı 10, altı aylığı 50, yıllığı 100 lira

Yabancı ülkelere 180 lira

Dizgi - Baskı :

Met/Er matbaası, Tel: 28 28 90

Yazışma ve havale :

Halil İ. Bahar

Mithatpaşa cad. 19/3

Beyazıt - İstanbul

değirmen

melih cevdet anday

İki dünyada birden çalar
Toprağın kuşluk vakti sessizliği,
Tatlı suların beslediği
Tanrı gibi olgunlaşır ağaçlar,
Ve bir tek andır bu, tohumu,
İnce, sımsıkı gömülmüş sıcaklığına,
Kendinden uzakta.

Akıl, boşluğunda dururdu,
Dölüt yolundaki bir çocuk,
Bir büyü gibi var ve yok olduğu
Yaşamın ve ölümün uçuk
Benzerliğinde, bilinmez ki
Ne zaman başlayıp bittiği bilgeliğin,
Açık denizleyin.

Bir taşın gölgesiyim kuşluk vakti,
Suya götürülmüş bir orman,
Bir ölü, hiç ölmemiş sanki,
Toprağı delmiş bir ucundan,
Küçük kuşların sokakları gibi,
Kuşluk vakti çekip giden değirmenim ben
Rüzgârın önünden.

üç şiir

●
behçet necatigll

BİR YATAK VE PİKE

Kaynar gene kapalı kap
Başlar taşmaya çok iyi
Bildiğimiz acılar —
Durgunlaşmaz mıyız?

Kandır nasıl köpürür
Yüksek duvar saplantı
Bıkkınlık — ah kolay olsa
Yıllardır aşmaz mıyız?

Yılgin gemiyiz açıkta
Gösterin bize göre bir kıyı
Yakıp son direkleri
Yanaşmaz mıyız?

KAVŞAK

Ben ben ben —
Takmış aklına anlatır anlatır
Yol tıkalı, çevrili farları
Biraz yanlasa yada dursa, unutsa
Rahatlayacaktır.

Görölmez baştan geçmemişse ön
Gelmiyorsa söylenenlerin ardı
Çatışma, nereye kaçmalı —
Şimdi bu benzetmeler
Kime, neyi anımsatır?

YERDE

Dağlık yazıkistandan
Geçerken kristal avizeler
Düşmüş, kırılmış
Tır kamyonlarından.

Bir durak yüzlerinde
Yerde yatan ceset de bir durak
Yalnızlık gecelerinde
Seviştiği kendisiyle et ete
Belli farlarından

Kör gözleri üstünüze dikili
Bakar bel bel yakınlar
Yerde yatan cesede
Sağlam balkonlarından

şairler

sabahattin kudret aksal

GÜN DÖNDÜ

I

Balkon alçacık, havuz
Güneşlerde yıkanır,
Bungun bir sıcak, ağır,
Köpek uluması, uyuz.

Kuşlar ordan oraya,
Savurur rüzgâr balçık,
Saman sarısı, uçuk
Yüzün dönük aynaya.

II

Gök damı, eski bahçe
Ürperdi akşam üstü,
Gün döndü, bir saati
Çaldı evin içinde.

Birbenbire gece. Taş
Kesildik, şaşkın, durduk
Orada, ne büyüdük,
Ne küçüldük bir karış.

15.1.1975

muzaffer buyrukçu

(Ankara Ankara güzel Ankara
Seni görmek ister her bahtı kara
Senden yardım umar her düşen dara)

Yazarını bilmediğim bu sözleri mırıldanarak yürüyordum zehir gibi kömür kokan caddede. Bu koku yaz gelene kadar sürecek, burunlardan eksilmiyecekti. Yaşamazdı bu kentte! Çoğunluk benim gibi düşünüyor ama yaşamlarını sürdürüyorlardı gene de. Yanımdan aksak bir adam geçti yüksek sesle bir şeyler söyleyerek. Gözlerini karşıya dikmişti, kimseyi görmüyordu. «İşte mahvolmuş biri.» diye mırıldandım ve daha iç karartıcı bir durumla karşılaşmamak için Kızılay'a gitmekten vazgeçtim, Nusret K. Otyam'ın eczanesine girdim. Yüzündeki anlam, davranışlarındaki incelikle bir müzisyeni andıran Nusret K. Otyam, kendisi gibi ayakta duran ve son sözlerini söyleyip gitmeye hazırlanmış izlenimini bende uyandıran Sami N. Özerdim'le konuşuyordu. Bembeyaz saçlı Sami N. Özerdim'in yüzü, sanki az önce banyodan çıkmış gibi pembeydi.

«Hoş geldin Buyrukçu.» dedi Nusret K. Otyam, o en hassas kulağın bile güçlülükle işitebileceği genizden gelen bir sesle. İçtenlikle gülümseyen Sami N. Özerdim'in elini sıktım Nusret K. Otyam'ın elini sıktıktan sonra. İçerisi sıcaktı. Emaye gaz sobası guruldayan bir karın gibi sesler çıkararak yanıyordu.

Nusret K. Otyam, işaret parmağıyla gözlüğünün kenarına dokundu, hafifçe geriye itti, «Biz de senden söz ediyorduk.» dedi.

«Üstüne geldin.» dedi Sami N. Özerdim.

Bu konuyla ilgili (*İti an taşı eline al/Andın köpeği hazırla değ-neği*) sözleri geldi dilimin ucuna, bu sözleri, kendimle alay ettiğimi belirtmek ve —onları—güldürmek amacıyla dökerdim dudaklarımdan ama —o havada—değildim. «Hepimiz her yerde konuşuluyoruz.» dedim.

«Doğru Buyrukçu.» dedi Nusret K. Otyam.

«Türk Dil Kurumu Armağanını aldığın zaman görüşmüştük. —İstanbul'da bu ikibin lirayı dört gözle bekleyen kişiler var.— demiştin de —Ben sizi *Bulanık Resimler* gibi görüyorum arkadaşlar— dersin gibi bir espri yapmıştım, anımsadın mı?» dedi Sami Özerdim. Hemen karşılık veremedim, belleğimi zorladım ama sesler ve sözlerin alacakaranlığında Sami N. Özerdim'in dediklerini bulamadım. Alaycı, ciddi, kıskanç, sevinçli konuşmaların başımı döndürdüğü, birçok anlamlı davranışın sergilendiği, zaman zaman içimdeki derin sessizliğe kapanıp kendimden hızla uzaklaştığım bir durumdaydım. «Aradan onüç yıl geçti, özür dilerim.» dedim.

«Haklısın.» dedi Sami N. Özerdim, «İsmarladın mı sonra?»

«Evet. Daha Ankara'dayken başladım paraları yemeğe. Otel, yol masrafları, meyhanelerde bir iki ziyafet derken, yarısı eridi gitti.» dedim.

«İyi bir usul değil ama bu.» dedi Nusret K. Otyam.

«Değil ama naparsın, böyle bir gelenek var. Kazanan ısmarlı-yacak.»

«Yabancı memleketlerde arkadaşları, dostları yazara ısmarlıyor ve yazarın mutluluğuna böylece katılmış oluyorlar, ayrıca armağanlar veriyorlar.» dedi Sami N. Özerdim, Bu yazarın aleyhindeki gelenekten memnun olmadığını belirten baş sallamalarıyla, önüne baktı.

«Onların yapıları başka; davranışları, tutumları yarattıkları uygarlıkla aynı paralelde. Yaşantıları uygarlıklarının getirdiğiyle pek çatışmıyor. Bizde bir giysi diktirirsin, bir gömlek, bir ayakkabı alırsın falan, hemen üşüşürler başına. —Hadi bakalım, ıslatalım— derler.» dedim.

«Gerçekten öyle.» dedi Nusret K. Otyam, pek çok kez karşılaş-tığını ve acısını yüreğinde duyduğunu, ayrıca yakındığını anlatan bir sesle. «İnsan yeni bir şey edinmeye görsün hemmen... sanki edindiğin şeylere yaptığın harcama yetmiyormuş gibi.»

«Yalnız bazı durumlarda olumlu bir yol izliyor bu gelenek. Söz gelimi ev sahibi oluyorsunuz, bir düğün yapıyorsunuz, bir çocuk do-

ğuyor, oğlunuz okulu bitiriyor, bir başarı kazanıyor... o vakit de bir sürü armağana boğuyorlar sizi.» dedi Sami N. Özerdim.

«O da var elbet. Bir dükkân açıyorsunuz. Maddî ve manevî yardımlar esirgenmiyor, sepet sepet çiçek getiriliyor, arkadan da Buyrukçu'nun dediği gibi —Hadi bakalım bu mutlu olayı kutlayalım— diyorlar.» dedi Nusret K. Otyam.

«Herkes birbirine birşeyler veriyor.» dedim, «Türk milletinin karakteristik özelliği bu. Güzel bir şey ama... Toplumsal ve kişisel ilişkilerin güçlenmesi, süreklilik kazanması yönünden güzel. Ben karşı değilim.» dedim.

«Evet, sevindirici bir olaya herkesin katılma isteği var bu tutumda.» dedi Sami N. Özerdim.

«Başka şeyler de var.» dedim, «İyi şeyleri değerlendirme, ele geçen fırsatlardan yararlanma ve şölenlere dönüştürme çabası da var.»

«Bunalımlarını unutmak çabası da diyebilir miyiz buna?» dedi Sami N. Özerdim.

«Evet. Tekdüzeliliğin sıkıntısını, kederlerin, acıların baskısını bir yana itip sevinçlerini bir —olayda— yoğunlaştırmak, kökleştirmek ve çoğaltmak istiyorlar.» dedim. «Yaşamlarını değiştirmek, anlamlandırmak değil mi bu? Yapıcı değil mi? Muhammet, —Birbirinize hediyeler veriniz.— diye buyurmuyor mu?»

«Dinsel bir yanı da var elbet.» dedi Sami N. Özerdim.

«Törelerimizin, geleneklerimizin, davranışlarımızın bazıları dinsel bir kimlik taşır. Ama böyledir diye sonuna kadar koruyacak mıyız onları?» dedi Nusret K. Otyam.

«Ölümsüzleri koruyacağız, ölümlüleri atacağız.» dedim.

«Ama nasıl ayırtedeceğiz ölümlüyle ölümsüzü?» dedi Nusret K. Otyam.

Aklıma gelen yerinde bir gözlemi söylemeye hazırlanıyordum ki caddeyi ve caddedeki bütün uğultuyu egemenliği altına alan korkunç bir gürültü ürküttü bulup henüz biçimlendiremediğimi. Belki ilerde, birkaç saniye, birkaç yıl sonra bu gürültü kadar büyük bir sessizliğe kavuşturunca kafamı yakalıyacaktım. Ya da hiç... Hep uyanık olmamam, dış ve iç güçlerin beyin mekanizmamdaki durumunu dengeli bir biçimde kontrol edememem yüzünden bana ve çevremdekilere sayısız yararlar sağlayacak nice soylu düşünceleri yitirmiştin. Nice düşünceler, nice görüntüler, nice resimler yitmişti. Beyin, kişinin tanrısıydı sanki. Yaratıyor, yarattığının kimini —dikkatler ve ilgiler diri tutulursa —uzun ömürlü kılıyor, kimini de —varlık, doğum kaydını yapmağa hazırlanırken— öldürüyordu.

Başka bir şey söyledim. «Biz değişirken bizi terkedenler ölümlü, terketmeyenler ölümsüzdür.»

«Bir deneme konusu bu.» dedi Sami N. Özerdim.

İçerisi ilâç kokuyordu. Yazın en çok kokan eczanelerdi. «Türk Dili'nin telefon numarasını biliyor musunuz?» dedim.

«1244 24.» dedi Sami N. Özerdim, gülümsedi, «Gidiyordum ama seni görünce —biraz daha oturayım bari— dedim.» Tartının yanındaki vinileks kaplı sandalyeye oturdu. Belli bir konuda odaklaşmadan konuşuyorduk. Birimiz bir iki cümle söylüyor, cümlesini tamamlamadan karşısındakinin sözlerini anlamaya, o sözlerin getirdiği gerçeği kavramaya çalışıyordu. Tanıklıklar, belleklerdeki örnekler, tedirginlikler sıralanıyordu. Dergilerdeki ideolojik tartışmalara, yazarlara insafsızca yapılan saldırılara, suçlamalara yönelmiştik. Son günlerde sosyalistler arasındaki (Küçük Burjuva)lık tartışmalarına eğiliyorduk. Düzeni değiştirmeden kültürünü değiştirmenin olanağı yoktu; önemli olan değiştirilmek istenen düzenin bütünüyle tanınması, tanınanın açık açık sergilenmesi ve bu işlem tamamlandıktan sonra yürünülecek yolda adımların nasıl atılacağıydı. Bir şeyi kesinlikle bilmiyen ama bilir gibi davranan kişi kendisini izleyenleri yanlışlıklara sürükler, kötülük yapardı. Bir (aydın yobazlığı) palazlanıyordu, bu zararlı doğuşun gelişmesini, dal budak salmasını engellemek gerekiyordu. Ortaya konan bir şiir, bir hikâye, bir roman hemen (küçük burjuva) kültürünün ürünü diye damgalanmamalıydı. Sosyalizmi seçmiş yazar, gene sosyalistlerce hırpalanmamalı, küstürülmemeliydi. Elbet yaşam ve zaman yanlışlıkları silecek, doğruları günışığına çıkaracak güçteydi ama bu arada bir sürü yetenek bazı kaprisli kişilerce devrim adına harcanacaktı.

«Çok sevindim.» dedi Sami N. Özerdim, «Tekrar görüşelim.»

«Görüşelim.» dedim, «Ben Nusret'e uğruyorum. Bir akşam uzun oturalım.»

«Oturup anlatalım.» dedi Sami N. Özerdim.

«O akşam önce —Anlatmanın— tanımını yapalım.» dedim.

«Ne güzel konuşuyorduk ama gitmem gerekiyor, hoşça kalın.» dedi Sami N. Özerdim.

«Güle güle.» dedim. Ellerimizi sıktı, dışarıya çıkar çıkmaz gideceği yere geç kalmış gibi hızlandı.

«İzin verirsen bir telefon edeyim.» dedim.

«Sen etme, çocuk etsin.» dedi Nusret K. Otyam, çırağını görevlendirdi telefon işiyle. Çırak, bir lira koyup sürgüsünü çekti kum-

baranın, ahizeyi kaldırdı. Düdük sesini bekliyordu. Numaraları çevirdi gülümseyerek. Sevimli, esmer bir çocuktı, bıyıkları yeni yeni terliyordu. «Meşgul.» dedi. Dınn, dınn, dınn, sesini ben de duydum, «Sonra tekrar ararız.» dedim ama o ayrılmadı telefonun başından, aramaya devam etti, numaraları birkaç kez çevirdi, «Tamam, çağıyor.» dedi, ahizeyi uzattı. «Alo.» dedim, «Buyrun.» dedi bir genç kız sesi, «Cahit Külebi'yle konuşmak istiyorum.» dedim, «Bir dakika ayrılmayın, bağlıyorum.» dedi. Bir kara sessizlik, bir boş sessizlik, sonra bir soluma, «Kimsiniz?»

«Üstad merhaba, ben Buyrukçu.

Gülümsedi, «Sen burda mısın Buyrukçu?» dedi.

«Burdayım ama hastayım üstad.» dedim.

«Ben de öyle Buyrukçu. Yaşlandım da. Şişmanlık bir yandan.» dedi Cahit Külebi.

«Bir süre önce İstanbul'daydım, Cem Yayınevinde Fazıl Hüsni'yü gördüm. Bana —Çok şişmanlamışsın— dedi. Oysa kendisi benden daha şişmandı. Ekmek yemiyormuş, birkaç kilo vermiş.» dedim.

«Ben de Buyrukçu, ben de birkaç kilo atmak istiyorum.» dedi Cahit Külebi, güldü, «Meleklerin resmini çizmeye devam ediyor musun?» Günlüklerim için kullanıyordu bu deyiimi.

«Evet üstad.» dedim.

«Senin için bir yazı yazarsam —bizim Refaelimiz— diyeceğim.» dedi.

«İltifat ediyorsunuz üstad ama Refael kim ben kim?» dedim.

«Olumsuz anlamda kullanacağım Refael sıfatını ama. Anlattığın kişiler hep melek, aralarında hiç şeytan yok.» dedi Cahit Külebi.

«Şeytan da melek değil mi üstad?» dedim.

«Evet, evet, yalnız beni yazma.» dedi Cahit Külebi.

«Neden üstad?» dedim.

«Ötekilerin yanında pek saf dururum ve senin çizdiğin portrelere ters düşerim de...» dedi Cahit Külebi.

«İyi ya sizin melek ötekilerin şeytan oldukları ortaya çıkar.»

Güldü, «Buraya gelsene.» dedi.

«Gelirim üstad, bir saat sonra ordayım.» dedim.

«Gözlerinden öperim, beklerim.» dedi.

«Saygılar üstad.» dedim, kapattım telefonu, Nusret K. Otyam'a telefon ettim, bir cigara yaktım.

«Kahven ortaydı değil mi?» dedi Nusret K. Otyam.

«Zahmet olacak.» dedim.

«Bir orta şekerli, bir de ıhlamur.» dedi Nusret K. Otyam.

Çırak ceketinin düğmelerini ilikliyerek çıktı dışarıya.

Gözlerim, bulutların ve kömür dumanından oluşan sislerin arasından sıyrılmaya çalışan güneş'e ilişti. Yusuvarlaktı ama renksizdi. «Tablolardaki güneşe benziyor.» dedim. Nusret K. Otyam, «Bir şey mi dedin Buyrukçu?» dedi.

«Güneş, tablolardaki güneşe benziyor dedim.»

«Gerçekten de.» dedi, uzun uzun baktı.

Kahveyle ıhlamur geldi. «Sen şu eczacılığı yazsana.» dedim.

«Biraz yazdım.» dedi, «Ulus gazetesinde yayınlanmıştı.»

«Haberim yok.» dedim, «Ne zaman?»

«Çok oldu. Kasaba eczacılığını anlattım. Epey ilgi çekti. Ama kitap haline getirmedim.»

«Getirsene.» dedim, «Çok önemli bir sorun bu.»

«Yazdıklarımı sana vereyim, oku, eğer beğenirsen ikinci bölümünü de yazarım.» dedi Nusret K. Otyam.

«Ben okurum ama sen yaptığını beğeniyorsan mesele yok.» dedim.

«İkinci bölüm, eczacılığın büyük kentlerdeki durumuna değinecek.» dedi.

«İyi olur.» dedim.

Şişman, yaşlı bir adam girince içeriye, «Hoş geldiniz paşam.» dedi Nusret K. Otyam, yürüdü, (paşa)nın elini sıktı, konuşmaya başladılar.

Güneşe bakıyordum. Cahit Külebi'nin yüzü de yuvarlaktı. İlkokul öğrencilerinin resimlerindeki sevimli, içtenlikli, kötülüklerle kemirilmiş ay çiçeğini andıran yüzlerden biriydi. Evet, o gittikçe azalan ve artık bir kusur gibi görülen —saflığı— koruyan bir Anadolulu yüzüydü. Başı iri, boynu kısaydı. Bir gün Kurum'daki Emin Özdemir'in odasında oturuyorduk Gülten Akın'la birlikte. Heyecanlı, gülmesi bol bir ortamın sınırlarını genişletiyorduk sözlerimizle. Ağzlarımızdan, ağızlarımızı sonuna kadar açarak fırlayan kakhahalar yüreklerimizdeki katılıkları yumuşatıp odayı çın çın öttürürken Cahit Külebi belirmişti eşikte. Resimlerini görmüş ama tanışmamıştım o zamana kadar. Emin Özdemir tanıştırmıştı. Günlüklerimdeki sanatçıları Refael'in tablolarındaki melekler gibi sunmamdan yakınmış, «Sanatçılar o kadar temiz değil Buyrukçu.» demişti. «Benim yazılacak bir yanımla yok. Memur yüzü birisiyim.»

«İşte bu sözleriniz yazılmalı üstad.» karşılığını vermiştim. Kendisiyle alay eden, kendisini kıyasıya eleştiren kişilere öteden beri say-

gı duyduğum için Cahit Külebi'ye hemen kanım ısınmıştı. (Yeşeren Otlar) yayınlanınca o dönemin başışlamaz eleştirmeni Adnan Benk, Dünya gazetesinde yankılar uyandıran sert bir yazı yazmıştı. Oktay Akbal'ın anılarında sık sık adı geçerci.

Devinim halindeki durumlardan devşiriyordu şiir öğelerini, im-gelerini. Gözlemlerin, benzetmelerin (ki çok gerçetti) kaynağında, ya-şanmış hayatın yoğunluğu vardı. Saptama ve saptananın yansıtılması dünya görüşünün ve amacının ilkelerinde belirgin bir yer tutuyordu bana göre. Çerçeve, Anadolu insanının ilkel, binbir çileyle kuşatılmış serüvenini o serüvene uygun bir sadelikle oluştuyordu. Öyküye ağır-lık veriyor, mısralar, seçilen sorunlarla durumları yoğunlaştırıyor, kesinliği sergiliyordu. Kapalılık, anlamsızlık uzaktı Cahit Külebi'nin şiirinden. Kendine özgü bir evren yaratmıştı. Bir (Cahit Külebi şiiri) zenginleştiriyordu edebiyatımızı. Köy edebiyatının önde gelenlerini, Talip Apaydın'ları, Başaran'ları etkilemişti. İkisinin de yapıtlarında, yapıtlarının organizmasında Cahit Külebi'ce keşfedilmiş hazinelerin madenlerine raslamak mümkündü. Talip Apaydın, «Sen bizim ön-cümüzün.» demişti.

Cahit Külebi'nin «Bizimle artık kimse ilgilenmiyor, yokmuşuz gibi davranıyor.» sözleri belleğimdeydi.

Yakınmakta haklıydı. Bir değerler anarşisi yaşıyordu edebiyatı-mızda. Pespaye, kalite yönünden düşük malların büyük reklâmlarla piyasaya önemli şeylermiş gibi sürüldüğü ve kitlelere ulaştırılmak için bir sürü katakulliyeye, bir sürü alavere dalavereye başvurulduğu bir dönemdeydik. Başarıyorlardı da. Borularını öttürüyorlardı her yerde. (Kötü para iyi parayı kovar) kaidesine uygundu olanlar. Ede-biyat, edebiyatın soylu varlığını kişisel çıkarları uğruna yozlaştırmak isteyen —esnaflardan— kurtulduğu ya da —esnafılığı— doğuran ko-şullarla anlayış ortadan kalktığında, şimdi ikinci plâna itilenlerin ger-çek yerlerini almalarıyla yücelecekti.

Oysa şimdi toz duman içindeydi ortalık. Çürüğe de sağlama da —onları seçmek ve ayırmak mümkün olmadığından— aynı gözle ba-kılıyordu.

«Siz gerekeni yapıyorsunuz üstad, şiirlerinizi yazıyorsunuz.» de-miştim.

«Öyle ama bazı duvarcılar var, boyuna bizim önümüzde duvar örüyorlar, görmek isteyenlere göstermiyorlar.»

«Bizi göstermek istemeyenleri biz görüyoruz ama üstad.»

«Ne önemi var? Benim sesimi boğuyorlar ve kendi seslerini tek ses olarak sunuyorlar kitlelere... yanıltıyorlar onları.»

«Yaptıkları duvarlar çürük üstad. Bir gün yıkılacak ve yapanlar altında kalacak.»

Gülümsemişti. «Çok iyi niyetlisin Buyrukçu.»

Her an sahnede görünen, çeşitli yöntemlerle adlarını duyurmak için yırtınanlardan değildi; kabuğunda yaşayanlardandı Behçet Necatigil, Salâh Birsell, Özdemir Asaf, Celâl Sılay, Sait Maden, Halil İbrahim Bahar gibi... (ben buyum) diye varlığını ispata yeltenmiyor, (aranmak, bulunmak) istiyordu. O da (duvar örücüler gibi) bir takım eleştirilen girişimlere tenezzül etseydi, bir takım atraksiyonlara kalkışsaydı, hemen hemen her gün —iyi, kötü— adından, sanatından söz ettiren resimlerinin gazetelerde yayınlanmasını sağlayan biri olurdu.

Bence onurlu sanatçıya yaraşan, pazarlıkların, çirkin düzenlerin dışında kalmaktı. Gününü yüzeyde ve geçici ünlerle, yalancı başarılarla süslememektir. Böyle davrananların tutumlarından yansıyan utangaçları, acıların çığlıklarını, ilgisizliği ve itilmişliği biriktirmek, biriktirilenleri ürüne dönüştürmektir.

Cemal Süreya ile gitmiştik Kurum'a. Ceyhun Atuf Kansu, Ali Püsküllüoğlu ordaydı. Talip Apaydın, bir hikâye getirmişti. Çay-kahve içiyor, çeşitli konulara dalıp çıkıyorduk. Mustafa Şerif Onaran girmişti sonra içeriye. Yüzü, giysileri gibi pırıl pırıldı. Bir orkestra şefini andırıyordu. Titizlik, incelik akıyordu üstünden. Cahit Külebi'nin masasına (o masa daha önce Salâh Birsell'indi.) kordelalı süslü bir çukolata kutusu koymuş, «Yeyin arkadaşlar, size getirdim.» demişti. Vişne likörü vardı çukulataların içinde. Hoşlanmıştık. Cahit Külebi, Nisa Kadıbeşegil'in çıkardığı (Oluşum) dergisinden uzatmıştı birer tane. Bir şiiri yayınlanmıştı. Birkaç aydır (Oluşum)'da yayınlıyordu şiirlerini. Yankılar uyandırmıştı. İlginç sözler söyleniyordu. Oktay Akbal, Cumhuriyet'teki köşesinde bir şiirini övmüştü. (Oluşum)'daki şiirini bitirir bitirmez, «Çok güzel üstad.» demiştim. İşledikleri suş anlaşılınca onurlarındaki yaranın acısına dayanamayıp utananlar gibi kızarmıştı yüzü. «O kadar da şey değil...»

«Yoo, bence çok güzel bir şiir.» demişti Cemal Süreya.

Mustafa Şerif Onaran, hastanede tanık olduğu bir olayı, akıcı bir dille anlatıyordu. «Yazsana bunları.» demiştim.

«Vakit yok Buyrukçu.» demişti Mustafa Şerif Onaran.

«Bul vakti. Başka şeyleri çıkar hayatından, yerine bunları koy. Sende kalmamalı, herkes bilmeli.»

«Yakaladığım birkaç tip var ki, yazacağım onları.» demişti Mustafa Şerif Onaran.

Çukulataları yiyor, tatlanan ağızlarımızı şapırdatıyorduk.

«1970 yılında yazdığım şiirler bunlar. Birkaç tane daha var.» demişti Cahit Külebi.

«Türk Dilinde niçin yayınlamıyorsunuz?» demiştim.

«Söz edilir sonra. —Bak, oraya geçer geçmez başladı— derler. İstemiyorum. İşte (Oluşum)a veriyorum. Zaten çok yazan bir şair değilim.» demişti.

Nusret K. Otyam, «Romanın ikinci bölümünde eczacı ile müşterilerinin durumları anlatılıyor.» dedi.

«İyi.» dedim, «İlâç almaya gelen herkesin hastalığının dışında bir yaşantısı var.»

«Büyük dramlar var hem de.» dedi Nusret K. Otyam, (paşa)yı nezaketle uğurladı. «Sadece bunun hayatı bir roman olur.»

«Hiç geciktirmeden yaz.» dedim, «Haldun Taner'in Fazilet Eczanesi adlı bir oyunu var, biliyor musun?»

«Hayır.»

«Görseydin iyi olurdu. Kitap halinde yayınlanmışsa, bul oku.» dedim, «Eczane sahibiyile müşterilerin arasındaki ilişkiler çok güzel sergilenmiş.»

«Ne zaman uğrarsın?» dedi Nusret K. Otyam, «Roman getireceğim.»

«Önümüzdeki hafta.»

«Ben hep burdayım. Özerdim'i de alalım bir akşam, rakı içelim.» dedi.

«Ne zaman isterseniz.» dedim, çıktım. Buz gibiydi ortalık. Du-man aşağılara inmiş, sis çoğalmıştı... İzmir'den dönüyorduk karımla. Deli bir şoförün hızla sürdüğü bir otobüsteydik. Önümüzdeki araçları solluyor, sağlıyor, yüreklerimizi ağzımıza getiriyordu. «Yavaş git, kelle götürmüyorsun.» diye bağıryorduk ama şoför hızı kesmiyor, bizleri korkuttuğu için kahkahalarla gülüyordu. Karım bir yandan Tanrı'ya dua ediyor bir yandan da şoföre lânetler yağdırıyordu. Sırtını küçük tepelere yaslayan ve eritilmiş gümüş gibi parlayan (Tuz Gölü)ne bakan Şereflikoçhisar'a yaklaşıyorduk. Üstü yeşil bir bitki örtüsüyle kaplı toprağın içindeki tuz tabakalarını şaşkın şaşkın seyre-diyordum. Birden üçyüz/dört yüz metre ilerideki sisi gördüm. Yere inmiş, yolumuzu kapamıştı. İri bir kubbe biçimindeydi. Nereden çıkmıştı? Gökyüzü kapalı değildi, yağmur falan yağmamıştı. O yolda yolculuk yapanlar, «Sık sık sis iner buralara. Kazalar olur.» demişlerdi.

Onlara olağan gelen benim için olağanüstüydü. Girmiştik içine ve o anda bizleri izleyenler varsa, yitmiştik gözlerinden... masallar, korkulu düşler ve nedenleri açıklanmıyan esrarengiz ölümmler geliyordu aklıma. İrkilmiştim. Sesler kesilmişti. Sonsuza, bilinmeyene doğru gidiyorduk. Derken bir saatte yarıştık sis yığını. Güneşe çıkar çıkmaz «Heyyy!» diye bağırılmış, sevinçle cigaralarımızı yakmıştık. Arkamızda sulu rakıdan meydana gelmiş bir dağ gibi duruyordu.

Sonra bu sisi düşümde görmüştüm.

Güven parkına kadar yürüyecek, ordan Çankaya dolmuşlarına binecektim. Yol uzun değildi ama hava berbattı. Kömür kokusu yoğunlaşmıştı. Ağzımdan, burnumdan buhar çıkıyordu... yürüyen herkes benim gibiydi ve ben bu durumu (alevleri görünmeden yanan insanlar) diye tanımlıyordum.

Çoktandır fantazi bir isteğin tutsağıydım. İstek şöyle bir şeydi: Doğa ve toplumdaki —çocukluğum dahil— bugüne kadar biriken yaşamımı bana ayrıntılı bir biçimde yansıtacak bir güce sahip olmalıydım. Bu yansıma olayının içinde çevrem, kurulan ya da bozulan ilişkilerim, eğilimlerim, tutkularım, karşı çıkışlarım, boyun eğişlerim, düşünce ve duygularımdaki uyumlarla uyumsuzluklarım, dengeli ve dengesiz davranışlarımla nedenleri, sevinçleri, tadları, güzellikleri, acıları yaratan olaylar, durumlar, gürültü ve sessizlik kaynakları, unuttuğum ve unutmadığım şeyler, zorluklar ve engeller bulunmalıydı. Haksızlıklarım, yenilgilerim, gaddarlıklarım, yengilerim ve yaptığım kötülükler bulunmalıydı. Gerçekleştirdiğim isteklerimle gerçekleştiremediğim isteklerim, amaçlarım bulunmalıydı. Bir çeşit ayna ama içimin derinliklerinde gizli bir ayna görecekti bu işi.

Giz diye bir şey kalmıyacaktı varlığımda.

Eksiklikleri, fazlalıkları bir bir saptıyacak, yargılanması ve cezalandırılması gerekeni cezalandıracak, geri kalanı bağışlıyacaktım. Yaşamak isteyip de yaşıyamadığımı yaşıyacak, kendimi tamamlayacaktım.

Gelecekteki yaşamımı buna göre düzenliyecek, onbeş yıl sonraki bir Pazartesi gününde neler olacağını bilecektim. Sonra bu düşünce mi geliştiriyor. «Herkesin yaşamı kendiminki gibi bilinmeli ve ben onları durmadan uyarmalıyım,» diyordum. Her uyarım onları tehlikelerden, yanlışya düşmekten koruyacak ve bilinmezi bildiğim için beni elüstünde tutacaklardı.

Direğe tosluyordum az kalsın. «Salaklaşma,» dedim, «Gerçek bu, yaşadığın an. Yaşarken bilincinde olduğun anlar.»

Kuyrukta fazla beklemeyen dolmuşa bindim, kapının yanını tutan ve kendisinin malıymış gibi oraya sahip çıkarak —yakında ineceğim

gerekçesiyle— ileriye kaymıyan bir (Çankaya kaltağı)na fena halde içterledim.

Dişlerimi sıktım, dudaklarımı kemirdim ve ininceye kadar yeyip bitirdim kendimi; illiklikleri, vurdumduymazlıkları, öç alma örneklerini sıraladım durdum. Rüzgâr esiyordu ve —burası da— zehir gibi kömür kokuyordu. Duraktaydım. Çankaya ve Kızılay yönlerine yüz kilometreyle giden araçların geniş caddeyi boşaltmalarını bekliyordum. Hız, motor gürültüsü, egzoslardan fışkıran benzin ve yağ kokulu lâcivert dumanlar ve sık sık aklıma gelen kadının davranışı asabımı tel gibi germiştı. Kaldırımından inip asfaltta yürüyen Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun, sağına, soluna, arkasına korkuyla bakıp karşıya geçmesini anısdım. Fötrü ve düğmeleri iliklenmemiş paltosu, incecik boynuna iki kez dolanarak aşağıya sarkan kaşkolı griydi. Fötrünü —iğreti gibi duruyordu başında— külhanbeyleri kıskandıracak bir biçimde yana eğmişti. Caddenin ortasında duruyor, vız, vız sesleriyle geçen araçların esintisinden etkilenip sallanıyor, ağzını sıcaktan bunalmış bir kuş örneği açıp kapıyordu. Ezilecek diye korkmuştum, ödüm patlamıştı. Yaya kaldırımına ayak basınca rahatlamıştım... Çok zayıftı, üflesen yıkılacaktı. Belleğimdeki bu ölümsüz resimle, önüne paslı demirler yığılmış ve sağ yanı kazılmış Kurum yapısına girdim. Yelekli, bıyıklı bir müstahdem asansörün kapısını kapıyacakken beni gördü. Sol elinde bir bardak tutuyordu. İhlamurun yarısını içmişti. «Kaça çıkıyorsunuz?» dedi.

«Üçe.» dedim. Gözlerim aynaya kaydı ama hemen çevirdim başımı. Son günlerde görmek istemiyordum yüzümü. Aynalardan, vitrinlerden kaçırıyordum. Sevdığım, hoşlandığım, o zaman zaman içtenlikle gülümseyen —canlı yüz— değildi. Yabancıydı. Asansörden çıktım. Emin Özdemir'in odası boştu. Masasının bir köşesi, maroken koltukların üstleri gün ışığında parlıyordu. Ali Püsküllüoğlu, sağdaki odadaydı. Selâmlaştık. «Bekle geliyorum.» dedi, Paltomu askıya astım, Ali Püsküllüoğlu'nun bitişigindeki odaya yöneldim. Cahit Külebi, başını önüne eğmişti. masaya serdiği kâğıtları inceliyordu. «Kolay gelsin üstad.» dedim. Yarım sağ yaptı ve birden ayağa kalktı, «Hoş geldin Buyrukçu.» dedi, elimi sıktı, «Yanaklarından öperdim ama gribim.»

Güldüm, «Alacağım olsun.» dedim, karşısındaki alçak koltuklardan birine oturdum, ellerimi koltuğun kenarlarına koydum, «Nasıl-sınız üstad?» dedim.

«Tansiyonum düştü Buyrukçu.» dedi.

«Niye? Bir şey mi oldu?» dedim.

«Bizim ailede tansiyon hastalığı vardır.» dedi.

Ali Püsküllüoğlu girdi içeriye, «Sen neredesin bakalım uzun zamandır? Bursa'da mısın, İstanbul'da mısın, neredesin?» dedi anlamlı anlamlı,

«Şimdilik burdayım.» dedim.

«Peki insan arayıp sormaz mı?»

«Hastayım Ali.»

«Serttir Ankara'nın havası, adamı çarpar, dikkatli olacaksın.» dedi.

«Beni de çarptı ve perişen etti.» dedim.

Zile bastı Cahit Külebi, bir dakika geçmeden asansörde rasladığım adam belirdi. Cahit Külebi, bana baktı, «Ne içersiniz Muzaffer Bey?» dedi.

«Hiçbir şey.» dedim, «Buraya gelmeden önce içtim.»

«Bir şeyler için. Ali Bey, siz?»

«Çay.» dedi Ali Püsküllüoğlu.

«Peki, Ali Bey'e bir çay, bana da bir ıhlamur.» dedi Cahit Külebi, sağ elini havaya kaldırdı, «Bir dakika.» ve zır zır çalan telefonu açtı, Hakkı adında birisiyle konuşmaya başladı. Cahit Külebi, gülüyor, ciddileşiyor, elini sallıyor, koltuğunu sağa sola çeviriyor, başını eğiyor, «Evet, evet.» diyordu. Biz, Ali Püsküllüoğlu ile pıs pıs konuşuyorduk, «Cemal'i görüyor musun?»

«İki gün önce gördüm. Cemal artık İstanbul'a gidiyor.» dedim.

«Ne zaman?» dedi Ali Püsküllüoğlu.

«Aydın sonunda.»

Cahit Külebi, telefonu kapadı, «Kusura bakmayın Muzaffer Bey, bir sigorta işi vardı da.» dedi, Ali Püsküllüoğlu'nu da ilgilendirdiği için konu, ona bakarak konuşmaya başladı. Müstahdem taşıdığı askıdaki dumanı tüten bardaklarla yaklaştı. «Çay Ali Bey'in, ıhlamur benim, beyefendi bir şey içmiyor. Bu şekerleri de al.» İki beyaz kesme şekerini adama uzattı. Sürekli bir devinim içindeydi. Arkasına yaslanıyor, kâğıtları yana itiyor, gözlüğünü pilotlar gibi alına kaldırıyor, çıkarıyor, eline alıyor, dişlerinin arasına kısırtıyordu.

Kapı vuruldu ve kırkbeş yaşlarında, gözlüklü bir adam belirdi. Ali Püsküllüoğlu'nun canı sıkıldı, istemeden kalktı, çıktılar.

«Çalışmalar nasıl gidiyor üstad?» dedim.

«Ben şiire çalışmam.» dedi Cahit Külebi.

Şaşırdığımı anlayınca açıkladı. «Masanın başına oturmak, bir kâğıdı önüne çekmek uzun uzun yazıp bozma alışkanlığı yok bende. Öteki şairlere benzemem. Şiir bir keşiftir bana göre. Öyle düşünüyorum. Dil yönünden, biçim yönünden, içerik yönünden parlak bir şey yakaladım mı önce zihnimde mısra mısra oluşturur, sonra yüksek sesle okurum. Tekrar tekrar okurum.»

«Yazdıktan sonra da okur musun üstad?»

«Okurum. Bu arada şiir kafamın içindeyken sevdiğim şairlerin de şiirlerini okurum. Bu karışık çalışma arasında mısraların bazılarını değiştiririm ve bitiririm. Yazdığım ve yayınlamaya hazırladığım şiirle ilişkimi keserim. Şiir ilkel bir şey ama o ilkel şeyi bir yapıt haline getirmek zor. Kuralı yoktur şiirin.» dedi Cahit Külebi, bir yudum aldı şekersiz ıhlamurdan.

«Kurallar yapıtlarla birlikte varolmaz mı üstad? Her yapıt kendi kuralını getirmez mi?» dedim.

«Getirir. O şiirle birlikte varolan ama başka bir şiire uygulanmayan kurallar bunlar.» dedi Cahit Külebi, alayla gülümsedi. «Şiir o kadar önemli değildir. Okuyucusu az bir türdür, yalnız gürültüsü çoktur, gürültücülere çoktur. Dünyanın her yanında en az basılan kitaplar şiir kitaplarıdır. Para değil, ün getirir şiir.»

Şiiri önemsemez gibi davranması garibime gitmişti.

«Hikâye şiirimi biliyorsunuz değil mi?» dedi Cahit Külebi.

«Evet üstad.» dedim.

«O şiiri ben Antalya'dayken yazdım. Yeni evliydim. Evimiz gaz sandığı biçiminde bir evdi. Küçük odalar, daracık bir hol. Kaç gündür bir sancı duyuyordum zihnimde, duygularımda; bir şiirin doğmakta olduğunu anladım. Gece yarısı uykudan uyandım. Yazdım. Yazdığımı kimseye göstermem ben ama unutmuşum masanın üstünde. Karım görmüş sabahleyin. —Sen mi yazdın?— dedi, beğendiğini de söyledi. Bana çok düşmanlık yaptılar, çok saldırdılar, iftira ettiler. Ama ben her şeye göğüs gerdim, sesimi çıkarmadım.» dedi kırılgan bir sesle.

«Onlar yok ama siz varsınız.» dedim.

«Teşekkür ederim Buyrukçu. Yalnız yapılanları hak etmemişseniz etkiliyor hayatınızı.» dedi Cahit Külebi.

«Demek yazdıktan sonra uzun uzun çalışmıyorsunuz metin üzerinde. Oysa hepsi büyük bir uğraşın ürünleri.» dedim.

«Kafamda taşıyorum aylarca, sonra bir gün kendini tamamlayınca oturup yazıyorum. Balıkesirdeydim Buyrukçu. Yangın'ı işleyen bir şiir

yazmak istiyordum. Uzun bir şiir olacaktı ama bazı şeyler aksıyordu. Bıraktım. Dört yıl sonra banyodayken birden aksaklığı yakaladım... Küçük şiir, az mısralı şiir yazmak önemli. Sımsıkı bir doku buluncak şiirde. Yıllar önce Ankara'daydım. Sabahattin Eyuboğlu, Necati Cumalı, Nahit Hanım, başkaları ve bir Macar piyanistinın oluşturduğu bir aydınlar topluluğu Ankara'nın sanat merkeziydi. Sabahattin Eyuboğlu öve öve göklere çıkartıyordu beni. Ben kendimden söz etmesini sevmem, utanırım. Beni soluklu bir şair sanıyorlardı. —Sen uzun şiirler, destanlar yazmalısın— diyorlardı. Gerçekte benden değil kafalarında yaşattıkları ve olmasını istedikleri Cahit Külebi'den söz ediyorlardı. Ben destan yazamam. Küçük şiirler yazmalı şair. Ama nitelik olarak büyük. Hayatı bir yerinden yakalayan, insan içindeki buruşan bir şeyi geren ya da gergin bir şeyi buruşturan. Neyse, ben önemsiz bir şairim Buyrukçu.»

«Estafurla...» dedim, güldüm, «İnsanın kendisiyle alay etmesi demek bilgeliğe ulaşmak demektir.»

«Yok canım, ben kendimi biliyorum.» dedi Cahit Külebi.

«Perşembe günü Orhan Bey'e viski içmeye gidiyor muyuz üstad?» dedim.

Güldü Cahit Külebi, «Evet, gene sarhoş oluruz. İyi bir adammış Orhan Bey.»

«Ben çok berbatım o gece.» dedim.

«Çok içtin. İçkileri karıştırdın... Ben Fransız konyağı içeceğim, hoşuma gitti.» dedi Cahit Külebi, bardaktaki ıhlamuru dikti. Ceyhun Atuf Kansu, Mustafa Şerif Onaran, Cemal Süreya, Cahit Külebi, çukur kazılan yerin bitişiğindeki apartmanda oturan mühendis Orhan Bey'e gitmiştik. Bir eski milletvekilinin oğlu olan Orhan Bey, yalnız yaşıyordu —tam teşekküllü— gepgeniş bir dairede. Sıcak, içtenlikli, yavaş konuşan ve kibarca gülen bir adamdı Orhan Bey, Koltuklara kurulmuştuk. Rahattık. Ailecek İstanbul'dan Ankara'ya gelişlerinin hikâyesini anlatıyordu Orhan Bey. Yumuşak görünüşü zaman zaman beliren bir sertlikle bozuluyordu. Dil Kurumu ile Orhan Bey'in arasında bir anlaşmazlık vardı, bu arada o anlaşmazlık da çözümlenecekti. Büfesi çeşitli içkilerle doluydu. Bize boyuna viski, konyak, şarap, votka, Virjinya fıstığı, badem, Şam fıstığı, kibrit patates falan sunuyordu. Markaları değişik viskileri birbirine karıştırıp içiyordum. Bir ara film kopmuş, ayaklarım yerden kesilmişti. Boşlukta uçtuğumu bilmeden uçuyordum. Ne konuşuluyor, ne yapıyor bilmiyordum. Cemal Süreya, önemli bir işinin olduğunu söyleyerek daha ben sar-

hoşlamadan çıkıp gitmişti. Arkadaşlara ve Orhan Bey'e veda ettiğim de vakit henüz erkendi. Yürüye yürüye Mülkiyeliler Birliğine gelmiş, kapıdan girerken ayrılmıştım. Nesneleri ve insanları seçiyor, anlıyordum. Kocaman bir masada Cemal Süreya'yı arkadaşlarının arasında görünce hem sevinmiş hem de buraya geleceğini bana bildirmedigi için üzülmüştüm. Cemal Süreya, beni ilk kez görüyormuşcasına sevgiyle karşılamış, Darphane Müdürlüğüne atanması dolayisiyle onun bir şölen düzenleyen Maliye Tetkik Kurulundaki arkadaşları, açılmamış bir rakı şişesini sürmüşlerdi önüme. Kasabalıyla kentli karakterini birleştirip kaynaştıran sesimle (bu tanım Cemal Süreya'nındı) şarkılar söylemişim. (Drama Köprüsü)nü kendime özgü bir biçimde, Türkçe - Arnavuçta karması bir dille okumuştum; ağıt bölümüne gelince her zamanki gibi gözlerim yaşarmıştı.

Ordan ne zaman kalktığımı, ne zaman eve geldiğimi anımsamıyordum.

«Bir telefon daha edeceğim Buyrukçu, kusura bakma.» dedi Cahit Külebi, numaraları çevirdi, «Alo, alooo, Fatmir Bey, ben Cahit...»

Telefonla konuşurken sağ kaşının üstünde derin ve C harfi biçiminde bir çizginin meydana geldiği Cahit Külebi'ye bakıyordum. Konuşmasını bitirdi, «Şiirlerimin bazılarını İspanyolca'ya çevirmek istiyorlar.» dedi.

«Sevindim.» dedim.

«Şiir çevrilmez ya, benim şiirim çevrildi mi bir şey kalmaz ortada.» dedi.

«Niye kendinizi küçümsüyorsunuz üstad?» dedim.

«Yoo, büyük şiir değildir benim şiirim.» dedi Cahit Külebi.

«Çok insafsızsınız kendinize karşı.» dedim, «Ben askerken herkese kan kusturan, insafsızca davranan bir Albay vardı, siz de onun gibi...»

«Şiiri bırakalım da sana bir askerlik anımdan söz edeyim.» dedi. İkinci Dünya Savaşı sürerken orduya çağırılmıştı. Kura çekmiş, Söke'ye düşmüştü. Nişanlıydı. Söke'ye geldikten birkaç gün sonra bağlı bulunduğu Suvari Birliğiyle Trakya'nın yolunu tutmuşlar, —muhtemel— Alman saldırılarını püskürtmek amacıyla sınıra yığınak yapan Birinci Ordu'ya katılmışlardı. Kısa bir süre alay kumandanına yaverlik, emir subaylığı yapmıştı. Alay kumandanı sert mizaçlı, kırıcı, hiç kimse tarafından sevilmeyen, sevilmediğini de bilen ama —sapına kadar— asker olan bir adamdı. Askerin önünde gidiyordu. Keşif yürüyüşlerine çıkılıyordu. Keşiflerde sivil kılavuzlar bulunduruluyor, kılavuzlar da o yöreleri çok iyi tanıyan köylülerden seçiliyordu. Kıla-

vuz köylü törenle ata bindiriliyor ama birkaç kilometre sonra —oraları— gereği gibi tanımadığı anlaşılınca Albay adamı attan indiriyor, yalvarıp yakarmasına aldırmadan dağ başında bırakıyordu ceza olarak. İki, üç, beş, bütün kılavuzlar yalan söylemiş, hepsinin de başına aynı şey gelmişti.

Birlik yerleşinceye kadar samanlıklarda yatmıştı. Bir kezinde tenişer tahtasında —ölüleri düşünerek— sabahlamıştı.

Atlara bakan orman mühendisi bir yedeksubay vardı, askerlikle uzaktan yakından ilişkisi bulunmayan, dalgacı biriydi. Albay, «Söke'den kaç at getirdin?» diye sorunca teğmen afallamış, yanbaşımda hazırol vaziyetinde duran çavuşa dönerek «Kaç at getirdik?» demişti. Ve ondan aldığı karşılığı aynen aktarmıştı.

«Kaçı sağlam kaçı hasta?»

Teğmen gene aynı yönteme başvurmuştu.

Albay içerlemiş, küplere binmiş, «Her şeyi çavuş bildiğine göre, senin burda işin ne?» diye bağırılmıştı.

Sık sık alarm verildiği için giysilerini çıkarmadan yatıyorlardı. Subay arkadaşlarıyla anlaşamıyan Cahit Külebi tek başına dolaşıyordu. Şiir yazıyordu boş zamanlarında ama yazdığını kimse bilmiyordu... «Beklemenin, sıkıntının, tedirginliğin ne olduğunu orda öğrendim.» dedi Cahit Külebi. Yüzüne baktı, «Bir çay iç artık.»

«Peki, içeyim.» dedim.

Ali Püsküllüoğlu girdi odaya, başını yanlara salladı, «Ne adamlar var yahu.» dedi.

«Ne oldu?» dedim.

«Ali Bey, çayın soğudu. Onu içme. Yeni çay söylüyorum.» dedi Cahit Külebi, zile bastı.

Bir yangın arabası keskin sinyallerle yukarıya doğru geçti.

Salâh Birsell'in iki yeni yapıtı:

KUŞLARI ÖRTÜNMEK (Günlük: 1972 - 1975) ADA YAYINLARI

ŞİİRİN İLKELERİ

(3. basım) KOZA YAYINLARI

türküler

lütfü özkök

I

Sevgilim işte bir çalı dalı
Bir koku sonbahar caddelerinden
Bir şarap damlası dudağımda
Paris renginde

Sıcak kentlerin çağırışları
Dağılıyor odama bir çayır sisi gibi
O kırlangıç kadar hafif ellerin
Taşıyor silanın kurşun göklerini

Başımda bir gökkuşağı düğümleniyor
Çevrendeki doğayı boyamak için
Sevdiğin sözcüklere yeni anlamlar katmak için
Aldığıın yaşama yeni boyutlar vermek için

II

Eski bir masaldan kalma ıslak saatler
Düşüyor damla damla gözkapaklarıma
Saçların pupa yelken süt ufuklar üzerinden
Süzülüyor yalnızlığımın karasularına

Kulağımda altın bir ses dalga dalga büyüyor
Kucaklamak için saydam uykularını
Ve yaprakların köpüğünde beliren çizgini
Gölgesiz bir yaz akşamı, İsveçte küçük bir göl kenarında.

tuncer uçarol

ali yüce şiirinde
özellik, özgünlük, yenilik

Rauf Mutluay; Ali Yüce'nin *Boyundan Utan Darağacı* (1976) kitabına, *Cumhuriyet* gazetesindeki (19.8.1976) «Erken Kitap, Geç Kitap» başlıklı yazısında şöyle bir değinmişti: «... Tek tek bazı dergi şiirlerine büyük yakınlık duyduğum Ali Yüce ise yirmi yıllık bir toplamla geliyor. (...) Tekerleme mantığıyla, takısız bir yığın kelime tekrarı yöntemiyle, ilginç izler bırakmıştı. Ama kitabın toplamının aynı etkide olmadığını üzülererek söylemek zorundayım. Bu, vakitli bir yayın yapamamanın, birikenleri bir kitapla ortaya atıp onlardan kurtulamamanın getirdiği sakınca olmalı. Kendine sadık adam Ali Yüce.»...

Biraz bulanık değini bu.

Mutluay, eğer bu satırlarıyla, Ali Yüce şiirinin kendini yinelediğini söylemek istiyorsa, değil!.. Çünkü, Ali Yüce; *Boyundan Utan Darağacı*'nda, 1955 - 1975 döneminin üç ayrı şiir çizgisini sergilemiştir: Garip şiirine yakın ilk şiirlerini, bugünkü şiirlerini, gene bugün arada sırada yazdığı boncuk şiirlerini (tekerleme şiirlerini). Ali Yüce, ayrıca 1960 öncesinde de; kitabına almadığı, şiirinde önemli yer tutan İkinci Yeni şiirler de yazmıştır. Dolayısıyla, kendini, apaçık üç kez yenilemiştir. Kendine bağlı adam değildir!

Mutluay'da, o izlenimi uyandıran nedenler şunlar olabilir:

1. Yüce'nin yirmi yılını kapsayan kitabında 107 şiir var. Bunca

şiiir, hangi kitapta olsa bıktırıcıdır, aralarda dolaşan benzerliklere de hemen dikkati çeker, tekdüzenli görünümü verir.

2. Mutluay, izlenimini; «Tekerleme mantığıyla, takısız bir yığın kelime tekrarı yöntemiyle» söylenmiş boncuk şiirlere dayanmış, bunu da bütün kitaba yaymış görünüyor! Oysa, bu şiirler, 107 şiirin içinde 11 tanedir.

Ayrıca, öyle olsa bile bu tür şiir; bilinen şiir dilimizin dışında yeni bir kurguyla yazılmaktadır, şiirimize yüzyıllardan sonra yepyeni bir şiir dilbilgisi yerleştirmektedir. Dolayısıyla, kendi türü ve yeniliği (alışılmamışlığı) içinde değerlendirilmelidir. Mutluay'ın da, aynı yazıda belirttiği gibi, «tek tek bazı dergi şiirlerine büyük yakınlık duyulan» bir türse bu şiir; örneğin, sesli okununca tadına varılacak bir şiir gibi, bu şiir de haftada ya da ayda bir tane alınarak okunmalıdır. Tümü, hemen bir saatte «Lupp!» diye okunmamalıdır.

3. Daha da önemlisi; *Ali Yüce kitabı*, *Ali Yüce'nin şiir politikası* içinde değerlendirilmelidir. Bu özellik belirtilip tartışmadan, onun şiirinin etkili olamayacağı, ileri sürülmemelidir.

Bu özellik de; *Ali Yüce şiirinde*, salt, insanın insanlara ettiklerinin yazılmasıdır. «İnsanın kendine ettikleri» ile, «doğanın insana ettikleri» yok gibidir. Bu nedenle Ali Yüce, şiirinde, (şiirimizde ve şiirde şaşılacak olgudur) bolca işlenegelmiş sevdâ konularını da unutmuş sayılır. Üç ana konudan yalnız birine bağlıdır Ali Yüce.

Dolayısıyla, onun şiiri, klasik şiir okuyucusuna bıktırıcı gelebilir.

İnsanın insanlara ettiklerinin şiirini arayanlar ise; ondan güzel şiir seçebilir, aceleyle bile olsa *yeni ve çok okuyucuya* onlardan birkaçını okuyup, şiirin işlevini gözleriyle görebilirler.

Mutluay'ın aynı yazısındaki sanki'li söylenmiş şu satırlar da, bunları kesinlikle vurguluyor: «Lirik konulardan bilerek sanki bir kaçışı var. Destansı havalardan da. Eleştiri ve yergi, onun yeğlediği. Şiirde pek de gerekli olmadığı halde duvar sloganlarındaki iz'li sözcükleri de yalın ve çıplak kullanıyor.»

4. Yüce şiirinde; genellikle bir duygunun, düşüncenin, bölüm bölüm, çeşitli açılardan yinelenmesi var. Açılımı değil, yinelenmesi... Yeni bir okuyucu için çok çekici, çok iyi okuyucu içinse aynı şiirde bile bıktırıcı, bu anlatım özelliği... Çeşitleme şiiri, beyitsel şiir de denebilir bunlara... Örneğin, Mutluay'ın da yazısında benimsediğini söylediği *Doğayasa*, bu şiirlerden biri. O güzelim *Yasaklar*, sözcüklerin çok iyi sündürüldüğü/üretildiği *Eğri Yasalar*, etkin *Ozan* şiiri de bunlardan.

Ali Yüce şiiri; kitabında (sayfa: 129, 137, 147, 157, 160, 162, 164, 180, 184 gibi) epey kötü şiiri de olmasına karşın, edebiyatımızda geliştirilip yaygınlaştırılması gereken «özellik, özgünlük, yenilik» araştırması yöntemiyle de, kolayca savunulabilir... Bu şiirin, savunulması da gerekiyor... (Bu ara, özgün olduğu söylenegelen Ali Yüce şiirinin bu özgünlüğü de, artık su yüzüne çıkartılabilir.)

Bunun için, Ali Yüce şiirinin ilk bakışta dikkati çeken özelliklerini sıralıyalım:

1. Toplumsal gerçekleri işleme.

2. Bunu, bugün de yaşadığı Hatay yöresi insanının sorunlarını, beğenilerini, söyleyişlerini edebiyat coğrafyamıza kesinlikle yapıştırarak gerçekleştirme. (Yoksuldan varsıla doğru. Köyden kente doğru. Doğal yaşamdan uygarlığın —azılı— dışlarına doğru.)

3. Bunları, yererek belirtme.

4. Şen şakrak söyleyiş.

5. Cansızları canlandırma, canlıları cansızlaştırma.

6. İmge ve çağrışımlardan yararlanma.

7. Kolay okutma.

8. Bir bölük şiirinde, sözcükleri ard arda dizerek söyleme.

Bu özelliklerden; toplumsal gerçekleri işleme (1), bunları yererek belirtme (3), kolay okutma (7) başka birçok ozanımızda da görülebilir.

Hatay yöresini yansıtmada (2) ise; Yüce, tanıdığımız tek ozandır.

Şen şakrak söyleyiş (4); Garipçiler'de —Salâh Birsâl'de—, Can Yücel'de de vardır. Ancak, Yüce'de daha belirgindir, ayrıca eleştiri ile umudu da açıkça yüklenmiştir.

Canlı - cansız ilişkilerini kurmada (5), imge ve çağrışımlardan yararlanmada (6) ise; Yüce, İkinci Yeniciler gibidir ya, bunları, onların tersine, gerçeği «daha açık» anlatabilmek amacıyla kullanır. Şiirinde benimsediği öz'e koşut olarak, bu yolla «daha çok okuyucu»ya seslenmeğe çabalar. Başarır da.

Sözcükleri ard arda boncuk gibi dizdiği şiirleri (8) ise; bugün, ondan başka yazan yoktur. Bizde, geçmişte bildiğimiz tek örneği de, Ercüment Uçar'ın 24 sayfalık İkinci Yeni çizgisindeki *Kuyuda Yusuf* (1962) adlı şiir kitabıdır. Uçar da, daha sonraki kitaplarında, bu tür şiirlerini sürdürmemiştir.

Bu durumda da Ali Yüce'yi, bugün öteki ozanlarımızdan ayıran özellikleri;

— Hatay yöresini şiirine sindirmesi,

— Şen şakrak (eğlenti) söyleyişi,

— Cansızları canlandırması, canlıları cansızlaştırması,

— Boncuk şiirleri,

görülmektedir. Bunlara da; bundan sonra, *özgün yarıları* demek daha doğru olacaktır.

Bu özgünlüklerden ise; canlı - cansız ilişkilerine girmesi ile, (özellikle) *şen şakraklığı*, *bugün için geçerli özgünlükleridir...* Elimizdeki kitaplar - dergiler bugünün ise, bunu da biliyorsak, bu özgünlükler bize birçok şiir içinde Ali Yüce şiirini yakalattırabilir. Ancak, şiir dönemini geçmişe doğru (Garipçiler'e dek) genişletirsek, benzer başka şiirlere rastlamamız, dolayısıyla onları Ali Yüce şiiriyle karıştırmamız da olasıdır. Karıştırma sözkonusu olmasa bile, bu özgünlüklerin ilk bol adımları, hemen o geçmiştir. Bu nedenle, bu iki özgünlüğe, *yenilik* denemeyecektir.

Hatay yöresinin edebiyatımıza kazandırılması ise; bildiğimizce, edebiyat coğrafyamız, edebiyat sosyolojimiz açısından yeniliktir.

Kanımca, *Yüce'nin boncuk şiirleri de, şiirimizde yeniliktir.* On-
dan önce Ercüment Uçarı da *Kuyuda Yusuf'u* çıkarmıştır, doğru. Ama Yüce, bu tür şiiri İkinci Yeni'den alıp öz'e adanmış, allayıp pullamış, ona hız, tat, —çoğunlukla da— açıklık vermiştir. Daha da önemlisi, 1966'lardan beri bu söyleyişte epey şiir yazmıştır, bundan sonra da yazacağı benzmektedir. Özetle; bu türün atası olmasa bile, tek okutturucusu olarak onu gösterebiliriz.

Tüm bu özellikler, özgünlükler, yenilikler ise; öz ve biçimin geliştirilmesi, bunlar arasında uyum sağlanması çabalarında, Ali Yüce'ye edebiyatımızda olumlu yer açmaktadır.

Çünkü; *Yüce'de* öz, günümüz için en önemli sorun olmalığını sürdüren, insanın insanlara ettikleri üstünde toplanmaktadır. (İlk üç özellik: Öz.)

Şen şakraklığı, cansızları işe karıştırmayı, imge ve çağrışımlardan yararlanmayı, kolay okunması, boncuk söyleyişleri ise (Biçim); ilginçlik, yalınlık, açıklık, güzellikleriyle, birçok usta ozanımızın tersine, benimsediği öz'e koştur yöndedir: Daha çoğa seslenmektedir, daha çoğa da açıktır... Etkindir... (Şiirimizde, zaman zaman bir sürü tartışmalara yol açan, gürültülü atılımlarla aranan şiirlerden, biridir.)

Bu nedenlerle Yüce şiiri; genel olarak doğru yoldadır, kalıcı olacaktır, görüşündeyim.

şirler

halil ibrahim bahar

UĞULTU

bütün yaz dışarı uğradım
bendim her evde tutsak
herşeyi senlemekten
kendime dönemiyordum bir türlü
ormanlara daldım
kırlarda
fundalıklarda dolaştım
hava kokunla doluydu
sarhoş oluyor
el sürmüyordum çiçeklere
gözlerimle öpüyordum hepsini

sonra kıyılara indim
dalgın yürüdüm kızgın kumlarda
köpükler boyunca ıslandım
çoştum hiç yaşanmamışın varlığını saran rüzgârından
içime doldurdum denizin soluğunu
uğultusunu dinledim
sesinin çağlayanıydı yankılanan dinmeyen müzik
yüzümde tuzlu serpintiler
kendimi bıraktım
sen sen deyip
vurdum dağlara yukarı gökyüzüne

BATIK

bir batıp bir çıkmışsın
en derin çukurlarına
bunca denizlerin
ey kezzapla kalafatlanmış yürek
yaşadığın sualtı boğulmaları karartmalar
gün gece istirdiyeler kemirdi seni
saçaklandıkça yosunlar
yüzünde o tuzlu gülümseme
seyir defterin hep acılar güncesi
deyip artık üzüm şaraba
şarap kana taşısın
şişede durmasın ilkyaz
önce bir kavruk güneş sonra hiç
dalgalar yüksek
kayalar sivri
kıyılar boş
martılar kondurup takvime
dayan ey
kezzaplı yürek
ne güzel bir tarih düşürmekte
olaylar olaylarla
aşkın ölümün künyesine

KUYUDA

sana öylesine tutkunum ki
bu karanlık gecede
bu yıldızsız kuyuda
parçalanıyor sağır tuğla gövdem
öfkeli bir demircinin
örsünden fışkıran kıvılcımlar gibi
dünyaya saçılıyor
böyle böyle tükeneyeğim
sana kalsın diye
bir ışık tufanı yeryüzü

TAN

uykuya aşka yakın duruyorum
belki mutluluktan
diyeceksiniz ama değil
görmediniz mi
su damlayıp gidiyor sıksanız her yerde
bir musluktan

OYSA

ben taşıyorum
gideceği cehenneme kadar
güz ağaçlarıyla ağırlaşan dünyayı
temmuz ağustos çıkmadan
düşlerimde göçebe kuşlar
aktarılıyor eylülde ekime

ATEŞ

bir veba salgınıdır
senin bilinçaltını kavuran aşk
cam kırıkları yutmuş bir köpek gibi dolaşıyorsun
hiç usanmadan
kemik ormanları içinde

SALGIN

bekleyin bakalım
hangi noktada düğümlenecek
bu sonbaharın dedikleri
bir mercek istiyor
solgun ışıklarını toplayıp güneşin
ıslak kavrı tutuşturacak
ben sonbahar dedim ya
bir ateş yakacak kara meşeden
renkli resimler bırakmak için

kuşlar anılarımız üstüne
açıyor belleğin kapısını
içerden dışarı bir salgın
birikmiş izlenimler
atlıyor düşlerden düşlere
bir kıyıda mutluluk dalga sesleri
bir ormanda aşk yağmur sesleri
bir ırmakta parıltı umut sesleri
sesler sesleri düzenlerken
ey pastoral müzik
dügümlendi son satır
önümde açık dursun
hiç kapanmasın bu sonbahar gündemi

Ş İ M D İ

düşer bir gün sıkıntı kütük
kalır altında ezilir gövde
beklersiniz
tıkanmıştır soluk
gelse gelir mi bir çiçek hızar
kalksa kütük biçilse
yığılır bu kez tahtalar talaşlar bir kara bulut
anlam değiştirir akşamın gölgesi
dersiniz ki
bu karaltılar da nerden çıktı şimdi
bir soru içe dönük
daha çok beklersiniz

G Ö R Ü N T Ü

bana bakanlar
bir taşkömürü yığını gördüklerini söylüyorlar
dağda bayırda köyde kasabada
ormanda denizde neresi olursa orada
yani her yerde kara bir ağıt
doğrudur
yanma cılgınlığına bir kibrit bekleyenin
anıtını dolaştırıyorum
senin için elbet
ne acı bir gülümseme değil mi

KONSER

rüzgâr ağaçları zengin çalgılardan
sonsuz bir orkestraya döndürüyor
bir konserdeyim
sanıyorum ki ölünceye dek
bir daha uyumayacağım
yaşamak için seni
ya da bir daha uyanmayacağım bu çılgınlıktan

DİK

bir sis gibi sessiz akar
ipek sarı ırmağı saçlarının
dökülürdü yüreğimin deltasına
o sonsuz müzik
dolup taşardım
uzardı ikindiler
tırmandığımız bayır ulaşırdı ormana
dalar giderdik başdönmeleriyle
senin çocuk sevincin
sarı güz kokusu yaban elmaları
parıltılar parıltılar
dalların altından
koşardın bir yığından bir yığına
kaçaklık biter
çalı diken
daha olmamış böğürtlenler
başlardı dönüş
toplayarak dilimin ucuyla
dişlerindeki kamaşmayı
biriktirip sakladım ikimiz için
biliyorum şimdi sen yoksun
bayır dik
orman uzak
bende kamaşmalar
unut bunları bunları da
kalmasın artık bu anımsamalar

tomris uyar

26 Mayıs

Gidilme nedenini bilmediğim bir Ankara yolculuğundan dönüyorum. Yolculuğa çarçabuk bir anlam yakıştırabilmek için uçakla dönmeye karar verdim. Daha önce de bir kere binmiştim uçağa, yıllar önce, bugün artık yürürlükten kalkmış bir uçağa.

Koltuğa kuruldum, Lunapark'ta dönme dolabın yükselmesini bekleyen bir çocuk neşesiyle tetikteyim. Ancak çocukların anlayabileceği bir duygu bu:

— Neden korkuyorsun?

— Biraz sonra korkmaktan.

Uçak havalanınca, yanibaşımdan kayıveren silik beyaz bulutları gözlemeye başladım, akıp giden sınırsız bir yol gök-yolu. Korkamadım yazık ki. Üstelik Yeşilköy'e indiğimde gözüme vuran İstanbul güneşi hepsine değdi (hepsi: şu anlamsız yolculuk, Ankara'yı sevmediğimi üzümlere kavramam, uçak parası).

Ankara'da, sabah, serin, buruktu hava ama sonra yazladı. Öğleden sonraki sağanak, bozkırın kısa süren baharında daha yeşil, yemyeşil görünen otlarını bir güzel parlattı. Bu değişken, şaşırtmacalar veren, kesin ve apaçık bozkır iklimine bayılıyorum. Kırkların bitiptükenmezliğini çağırıştırıyor — Doğa demiyeceğim, bıktım Doğa sözünden, çok kaypak birşeyler barındırıyor.

Erica Jong'un «Uçuş Korkusu»nu daha yeni bitirdim. Tok sözlü, doğrucu bir kadın Jong, ama yazarlığı epey su götürür. Yetkin bir yazar olsaydı, onca uzun süre havalarda kalmış birinin başarılı bir

iniş yapamayacağını olay bitmeden de kestirebilirdi. Bizler burada, kendi uçağımızı kendimiz yaptığımızdan olacak, sürekli iniş-kalkış durumundayız.

Erica Jong, kadın yazarlara duyulan ilginin nedenlerini gösterme açısından ilginç bir örnek. Kadın yazarlar, epey hazırlıklı başlıyorlar işe. İyi kitaplar okumuş oluyorlar ve yazmaya *karar verene* kadar bir hesaplama yaşıyorlar kendileriyle, bu yüzden de daha açık sözlü oluyor yazdıkları, *yalnızca* bu özellikten ötürü bile beğenilebiliyorlar. Sanıyorum okur, şimdiye kadar hep «çocuk» yerine konulmaktan usandı; doğruculuğa tutkusu buna bağlanabilir. Toplumcu yazarlarımızın ezici çoğunluğu —özellikle erkekler— özel yaşamalarını, çocuksu zenginliklerini habire kaçırıyorlar okurdan. İnandığı görüş kadar yaşamasıyla da çocuğuna örnek olmaya çalışan bir «baba» tavrıyla. Çocuğun bilmemesi gereken şeyleri ona anlatmak, babayı küçük düşürmekten başka neye yarar — hem babayı hem de ileri sürdüğü toplumcu görüşü?

— Baba köfte yemesem olmaz mı? Doydum.

— Vietnam'da, Kamboçya'da, et görmemiş çocuklar açlıktan kırılıyor, saçmalama.

Şiirin neden yazının ana kaynağı sayıldığı kolayca anlaşılıyor: hile, yalan, kaçamak kaldırmıyor şiir, dikişleri gözüktüyor hemen; sığındığı dünya görüşü de onun elinden tutmaya yeltenmiyor bile. Ama yalanların en büyüğü doğruculuk yalanı bence. Başkalarının konuşuşuyla, yaşayışıyla, şaka ediş biçimiyle tutturup yazında bir köşe tutmaya çabalamak. Kendini sürekli gizleyerek birşeyleri açığa vurmaya çalışmak. Doğru izlenimi uyandıracak şeyler arayıp bulmak. Sığındıktan sonra, bari daha geniş bir şeye —toplumculuk gibi— sığınmalı; okuduğum günlükler, gündökümü yapmanın çirkin bir uğraş olduğuna inandırıyor beni sık sık. Geniş bağlamdan kopuk yaşama şipşaklarından usandım.

— Anne yalancılara ne ceza verilir?

— Yalnız kalırlar, kendilerini dinlerler.

30 Mayıs

«Charlotte Bronte'yi ne kişilerini gözlemlemedeki incelik, (...) ne humor'undaki yumuşaklık (...) ne de yaşama bakış felsefesi yüzünden okuruz, (...) onun şiiridir bizi ilgilendiren. Güçlü, baskın bir kişiliği olan bütün yazarlar için aynı durum söz konusu... Onlarda kabullenilmiş düzenle durmadan çatışan, savaşılan gemalmaz bir öfke

vardır ve bu öfke, sabırla gözlemlemek yerine anında yaratmak itisini besler. Yarı-tonlarla ikincil gereçleri yadsıyan bu önüne durulmaz coşku, sıradan kişilerin gündelik davranışları arasından sıyrılarak onların söze dökülmemiş tutkularına yönelir.»

Virginia Woolf'un «Jane Eyre ve Uğultulu Tepeler» üstüne yazdığı denemeden bir bölüm. Yazarın romanda «şiir» anlayışını göstermesi açısından önem taşıyor. Bir gündökümünde, «Jane Eyre» konusunu ele almıştım, neden bende derin bir iz bıraktığını falan... Bu yazı, sorularımı biraz yanıtlamış oldu.

Yalnız «Günaydın Geceyarısı»nın yazarı Jean Rhys'nin «Engin Saragossa Denizi» adlı romanını da okuyunca, enikonu ciddi bir sorunla karşı karşıya kaldığımı anladım. Romanda Rhys, «Jane Eyre»in erkek kahramanı Mr. Rochester'ın deli karısının ağzından aynı olayı bir daha anlatmaya girişmişti. Jane Eyre'in adı bile geçmiyordu. Kreol kültürüyle, batıl inançlarla, sessizlik ve yabanılıktan başka hiçbir şeye hak tanımayan bir iklimde yetişmiş bir kızın, para avcısı, akıllıbaşlı Mr. Rochester tarafından sömürülüşü, ustalıkla deli edilişi anlatılıyor romanda.

Asterix'in sık sık kullandığı bir tümceyi aktarmakta yarar var kadın yazarları anlatırken: «Bu Romalılar deli!»

14 Haziran

Hacer hanım geldi ansızın. Öldü sanıyordum; hiç bu kadar açmamıştı arayı. Geçen yaz son geldiğinde hastaydı zaten: çarpıntı, damar sertliği, gerginlik. Hacer hanımın hayatı «anlatılsa, roman olur.» Birkaç hikâyeme konuk sanatçı olarak katıldı. Değil mi ki kadın yazarlar üstüne gidiyoruz bu sefer, şöyle diyeyim Katherine Mansfield'in ağzından: Geçmişini düşünüp ağlayacak vakti yoktur onun. İyi ki. Çünkü baştan başlasa, bir kerecik ağlasa, bir daha sonu gelmez gözyaşlarının. «Dünyada rahatça bu kadar gözyaşı dökebileceği bir yer de yoktur üstelik.»

Sevincimden, elim ayağım birbirine dolandı. «Puf böreği yap, dedim, «istersen dolma, canın ne istiyorsa.» Yoksa biliyorum alacak eline süpürgeyi ya da camları silmeye kalkışacak. Hiçbir iş yapmazsa da, para vermem güçleşecek.

«Sen beni idare ediyorsun kızım, anlamıyor muyum sanıyorsun?» demişti bir keresinde. Puf böreğine düşkün olmadığımı biliyor aksi gibi.

Ailemdaki birçok insandan çok daha büyük hakkı var üstümde. Doğduğumdan bu yana hiç ayrılmadık birbirimizden. Yetmiş sekiz yaşında. Söz verdim, onu ben gömeceğim, ele güne —yani çocuklarına— kalmayacak bu zor iş. Hele köye bir gitsin gelsin, ayrıntıları konuşacağız. Öldüğünü bana nasıl haber vereceğini (!) Çünkü çocukları vermezler, ikimiz de biliyoruz. Bu yazı da geçirdi ya, güzelim benim! Bir yıl daha çalışır; ağlayamaz.

16 Haziran

Dolmabahçe'deki Lunapark açılmış. Bitişğinde de bir sirk var. Öyle iyi ayarlamışlar ki sirkten çıkanlar Lunapark'tan geçmek zorundalar.

Lunapark'ta akla gelen her türlü oyuncağa bindik. Yüreğimin ağzıma gelmesini seviyorum galiba. Yalnız kötü ayık olduğumdan, savrulan iskemlelere binmedim, oysa en keyiflisi onlar. Yapraklarıyla koca ağaçlar bir çırpıda geçiveriyor ayaklarınızın altından. Dünya da sizinle ötelere savruluyor.

Baktım da oğlum hiçbir şeyin tadını çıkaramıyor yeterince. Yaşama açlığı, gördüğüm bütün çocuklarda «had safhada.» Hayvanat Bahçesi'ne mi gittiniz, önünüze ilk fok mu çıktı, çocuk mutlaka ta ötedeki kuşlara göz dikecektir. Kuşlara geldinizse, gözü arkadaki fokta kalmıştır.

«Bundan sonra nereye gideceğiz?» ya da biraz büyüdükten sonra «Bundan sonra ne yapacağız? Yarın doğum günü var, iyi ama ya öbürün?» «Bu kitap bitince hangisini okuyacağız?» soruları bitmiyor.

Yaşadığı anı bilerek, tadına vararak yaşayan bir çocuk ya da bir genç göremiyorum ortalıkta. Acaba bu duygu bir güvensizlik, yarına, bir an sonraya güvenememe duygusundan mı çıkıyor yoksa o anı, o yarını, o kitabı hep elde-bir sayma doygunluğundan mı?

İşin içinden çıkamadım.

Küçük Turgut'la «Karlar Kraliçesi»ni okuyoruz. Çocuğuyla başka türlü bakıyor insan kitaplara, daha iyi öğreniyor. Samed Behrengi'nin «hep aynı şeyi söylediğini» oğlumdan öğrendim; okuyunca haklı buldum. «Küçük Kara Balık» dışında hep bir şema, bir çeşit «yaşama tahriri» yazıyor. Çapraz bulmaca! Yaz ortasında konumuz: «Karlar Kraliçesi» ve «Buz Sarayı»

25 Haziran

Bu yaz habercisi günümü, iki kişi doldurdu.

Bir kadın arkadaşla Maçka'da bir bürodaki iş görüşmesine katıldıktan sonra birlikte Şişli'ye yürümeye karar verdik. Pek sıkı fıkı bir dostluğumuz yoktu şimdiye kadar: ortak konularımız da az, ortak dostlarımız da. Saygılı bir uzaklıktan izledik hep birbirimizi. İş ilişkilerinde. Yanyana da, karşı karşıya da olsak, birbirimize güvendik, sözlerimizi tuttuk; tanışıklık, yakınlığa dönüşünce de aksamadı bu düzen: ödemelere, saatlere, kararlara, buluşmalara saygı gösterildi. Öyle önemli ki bu ayrıntılar...

Arkadaşım, ilk bakışta, sert, hattâ katı biri izlenimini uyandırıyor. Titiz, sinirli, çalışkan, haksever bir insan; mesleğine tutkun, mesleğinin gelişmelerini izlemeden edemeyenlerden. Buraya kadar iyi güzel de sonra pek ortak yanımız kalmıyor. Öyle bir kadın olmak isterdim, tutarlı, kesin, tuttuğunu koparıyor, para sayabiliyor, çıkarlarını koruyabiliyor, dört gün sonra neler yapacağını tasarlayabiliyor, yazısı düzgün, dosyaları tertemiz, masasının üstündeki vazoda hep bir çiçek duruyor, aklı berrak ve bütün bunlara karşın ürkütücü, yargılayıcı değil, saygılı, anlayışlı, üstelik güzel de: kunt gövdeli, çocuk yüzü; yere sağlam basıyor.

Babası hastalıktan yeni kalkmışmış; buralara gelmişken, bir yoklamak istedi. Beton yığınının dönmüş bu pahalı mahallelerde nereden bulmuşsa bulmuş, küçük bir bahçeye açılan düzayak bir kat almış annesiyle babasına. Beğenecek miyim acaba, öğrenmek istiyor.

Babası kapıyı geç açtı; kapıcıya merdiveni veriyormuş. Felci yeni atlattığı halde dipdiri, çevik bir adam. Gençliğinde çok yakışıklıymış ama bence sıradan bir yakışıklıymış —fotoromanların oyuncak erkekleri gibi çizgileri ustalıkla çizilmiş bir adammış belki— asıl şimdi bulmuş kendine yaraşan yüzü. (Neden herkesin gençlik fotoğraflarında salakça bir şey mutlaka sırtır). 70 yaşlarında şimdi.

Sakız sardunyalari yetiştirmiş bahçesinde, fuller, kaktüsler. Küçük bir bahçe güneşi; yüzüne vuruyor eğilip kalkarken. Onu yavaş yavaş tanıyorum. Gözlerinin yanındaki sayısız kırışıklar, bol bol güldüğünü, kahkahalar attığını gösteriyor. Yumuşak yanaklarıyla rahat göbeği, kuralları iplemediğinin belirtisi. Birine benzetmek gerekse, Nusret Hızır'a benzetilebilir. Kadınlarla konuşurken, çiçeklerini ellerken, şaşkınlığı çok andıran bir ilgiyle açılıyor gözleri, burun delikleri kıpırdıyor. Yaşamasi hep kendi bildiği suda geçen, daha doğ-

rusu, nereye gitse, orayı kendinin yapabilen kişilerden. Az bulunanlardan. Düşündüklerim yüzümden anlaşıldı belli ki gülümsüyor bana; çok kısa bir an, bir duyguyu paylaşıyoruz. Birer ful tutuşturuyor ellerimize. Günümüzde, kadınların sokakta ful tutarak yürümek dikleri gerçeği, hiç mi hiç ilgilendirmiyor onu. Bizi kapıya kadar geçirdi. Hep uğramamızı istedi.

Arkadaşımla yürüyoruz. Ellerimizde fuller. Uzun, sıcak bir yol. Babasının özelliklerini öğrenmek istedim. Yanılıyor muyum, yakıştıran mıyım? İnsanlar, hikâye kişisi olmak için doğmuyorlar ki...

— Çizgileri ne kadar güzel, dedim, gönül çelen bir erkekmiş, yine de öyle ya!

— Biliyor musun, ama inanmazsın, dedi arkadaşım uzun bir susuştan sonra, o benim öz babam değil. Babamla annemin, öz babamla annem olmadıklarını yirmisekiz yaşında öğrendim. İlk evliliğime hazırlanırken.

Bana ilk «sen» seyişi. Katı görünmeye çalışan insanlar, bana açıldılar mı, düpedüz ürküye kapılırlar. Onların zırhlarını yırtmışım, yaralamışım gibi bir duygu. Üstelik artık hiçbir şey aynı olmayacak aramızda; yeni bir dostluğu yüklenemeyecek kadar da yorgunum (evet dostluk yüklenilir, hem de ölesiye). Katılar; bükülemiyor, kırılıyorlar.

— Anneniz? dedim «iz»in üstüne basarak, son bir kurtulma çabasıyla.

— Annem... süt çocuğuyken vermiş annem beni onlara. İstememiş, İki ağabeyi, bir de kardeşi varmış. Sanıyorum, sorulabilecek soruların tümünü sordum. Yani anne önce de, sonra da doğurmuş. Öz babasından söz etmedi hiç. Bir an, öz babasının aslında «o baba» olabileceği geldi aklıma ama elimde edebiyatı kurtarmaya çalışmaktan başka bir kanıt yoktu.

— İnsanın annesinden nefret etmesi anlaşılır gibi değil, dedi usulca.

Arkadaşımla iki ihtiyar büyüttmüşler, üstüne titremişler. Fakülteye her gün babası götürüp getirirmiş.

Kişinin kendi annesiyle babasını kendisinin seçmesinin ne kadar güzel bir olay olduğunu anlatmaya çabaladım. Olanca Pollyanna'lığımla. Hem, sevilen herkesten nefret edilebilir, v.b.

— Doğru da, dedi, dayanılır gibi değil. Nereye gitsem onları düşünüyorum. Uykularım kaçıyor, geceyarısı telefon ediyorum. Hiç ödeyemeyeceğim bir borcun altındayım. Kendi çocuğumu bile düşünmüyorum bu kadar. Garip bir bağ, güç bir bağ, anlatamam. Kav-

ga da edemiyorum onlarla. Oysa bilmeden önce, hepimiz nasıl rahat-tık. Kızdım mı, vurup kapıyı çıkardım.

Öz annesi, geçenlerde ölmüş. (Bir mağazanın önünde duruyoruz. Birbirimize yazlık bir şeyler aldirtmaya söz vermiştik, zor kullana-cağız gerekirse.) Camlara bakıyor dalgın dalgın. İyi giyinen, mutsuz, güzel bir kadın. Benim alışverişten hoşlanmamamın nedeni başka: zevkli bir alışverişe yeterince vakit ayıramamam değil...

— Almanyadaydı annem, dedi.

İşçi değilmiş, hayır; varlıklıymış. Demek, öleceğini anlayınca, ele-güne gösterilecek bir kızı, meslek sahibi, başarılı bir kızı olduğunu hatırlamış, onu yanına çağırtmış. Hazır-kız. Annesiyle babası diret-meseler, arkadaşım gitmeyecekmiş.

— Nasıl biriymiş peki? dedim.

— Tam senlik bir konu; yanımda olacaktın. Hiç tanımadığım, ya-bancı bir kadın, karşıma geçmiş hüngür hüngür ağlıyor. Ağlamayın, üzülmeyin hanımefendi, diyorum; dinlemiyor. Hepsi bu...

Yürüyoruz. Sanatın, edebiyatın — özellikle ucuz sanatla ucuz ede-biyatın hızla eskittiği, kullanılmaz hale getirdiği gerçekler geçiyor ya-nıbaşımızdan. Arkadaşım, beni doğruyu söylediğine inandırmak istiyor, ben de yanlışsız anlamaya çalışıyorum.

— Bir yakınlık falan? dedim. Hiç değilse hikâye kurtulsun.

— Elleri çok güzeldi, konuşma sırasında hep ellerine baktım. Hanımefendinin elleri ne kadar güzel, diye düşündüm.

16 Temmuz

Yolculuğa çıkarken, evde kendimden iz kalsın istemem nedense. Giysilerimi ortadan kaldırırım, saç tokalarımı gizlerim. Bu, ben artık hiç yokum, demektir ama hazırlanma tedirginliğini atlatana kadar günlük gazeteleri, yarım bıraktığım romanları inceden inceye okur bitiririm ki o gün orada olduğum belli olsun. Sıra, cimnastikte.

İki yıldır, cimnastiği hiç aksatmadım sayılır. Tam ortasında, Sev-gi'nin Yıldırım Bölge Kadınlar Koğuşu'nda cimnastik yapışı geliyor aklıma; bir yandan gülüyorum, bir yandan da omuzlarımın üstünde havaya dikilmiş, otuza kadar saymaya çalışıyorum, Devrileceğim gül-mekten. Böyle cimnastiği düşmanı yaptırmaz insana.

Başedilir gibi de değil ki! Geçen yıl, tepetaklak durumda yirmiye kadar saymak yetiyordu; bu yıl, «anî bir zamla» bu sayı otuza fır-ladı. Zamanla, başkalarından öğrendiğim yeni «hareketler» de ekle-niyor; etti mi yirmi dakika? Gelecek yıla, allah kerim!

Oflaya poflaya bitirdim ama adım atacak halim kalmadı.

Huyumu bilenler, cimmastik yapmama şaşıyorlar. Bir kere, yemeğe çok düşkünüm: etin yağlarını, sinirlerini ayırmaya kalkışmam. Tabaklarını didikleyenlerden, yemek seçenlerden, perhiz yapanlardan hiç mi hiç hoşlanmam. Ey bol soslu çılgın makarnalar, sarmışak turşusu, kırmızı soğan, radika salatası, domates ezmeli acılı kebab, maydanozlu mantı! Hepinize sonuna kadar evet.

Sağlığa yararlıdır diye haşlanmış tereyağlı kabak yiyeceğime hiç yemem daha iyi (belki de hep aynı kiloda kalmamı sevmediğim tatsız tuzsuz yiyeceklere borçluyum, çünkü onları da yiyorum). Özel tutkumu sorarsanız, «kemik,» derim. Evdekiler ürkmesinler diye —gerçekten ürküyorlar— kendimi mutfığa kilitleyip sığır kemiklerini ve kıkırdakları kemirdiğim çoktur. O yüzden, incelleme kaygısı söz konusu değil.

Sevgi Soysal, başkalarının koyduğu kısıtlamalara daha katı kısıtlamalar koyarak başkaldırma, diye açıklamış koşu da yaptığı cimmastiği. Haklı. Hele o koşullarda. Erken kalkmam *buyuruluyorsa*, daha erkenciyimdir, dert temizlikse, tıkanmış kuburu öğürmeden açabilirim; faşizm uygulanacaksa, ben daha amansız bir faşizm uygulayım kendime. Yeter ki özgürlüğüm alınmasın da ben armağan edeyim. Biraz acınılası bir çaba bizimki, neylersiniz? Bir minibüs levhası: «Ne söylersen, bir fazla.»

Yine de bence, cimmastiğin kurguyla ilgili bir yanı var. Yoksa mapusta falan değilken neden aynı başkaldırıcıyı yürüteyim? Neden zaten yorucu olacak bir günün daha başında bitkin düşmek isteyeyim? Gelgelelim bir nirengi noktası cimmastik. Hiç kullanmadığınız birtakım kaslarınızın çalıştığını duyuyorsunuz, başınıza kan yürüyor, bacaklarınızın ağırlığına şaşıyorsunuz, gövdenizin bir savruluşta havaya kalkışı keyif veriyor. Diriliyorsunuz ister istemez: güne hazırlık. Saatin kuruluşu gibi bir şey.

Küçükken, beş vakit namaz kılardım hiç sektirmeden. O zaman cimmastiği bilmiyordum; hoş bilseydim de, daha gizemli bir cimmastik olan namazı yeğlerdim o yaşı...

Dualarım da sistemliydi. Üç bölüm: 1) Vatanım ve milletimle ilgili saygın dilekler,

2) Deprem, su baskını, yangın gibi afetlerle ilgili genel ve evrensel ricalar,

3) Özel küçük yardımlar (sınav iyi geçsin, yarın o oğlan yine durakta olsun).

Birinci bölüm çok kısıydı ezberletilmiş şeyleri sıralıyordum zaten, düşgücümü çalıştıramıyordum. İkinci bölümde de, düşgücüm çalışırsa, uyku kaçıyordu. İyi ki her iki bölümde de resmi din dili Arapça'ya başvurmak gerekiyordu. Tanrı'ya *onun bildiği* dille sesleniyordum. O arada başka şeyler düşünebiliyordum böylelikle.

Uyku bastırılmışsa, havalar iyi gidiyorsa, ikinci bölüm atlanabilir-di. Ama üçüncü, vazgeçilmez ve Türkçe bölüm, ne yapıp edilir söylenirdi. Yalnız bir gece onu da söyleyemeyecek kadar uyku gelince şöyle düşünmüştüm: Ne yani? Tanrı, her gece yinelediğim şeyleri unuttacak, akılda tutamayacak kadar aptal mı? Türkçeyi de artık iyice öğrenmiştir.

— Her gece ettiğim dua var ya Tanrım, dedim, hani üç bölümlük olan, n'olur o sıraladığım istekleri sırasıyla yerine getiriver!

Bu çıkış, namazın da, duanın da sonu oldu. İlerde, soluk alışımin kefareti ödemek için cımnastik yapacağımı bilemezdim ki!

PAUL ELUARD

ŞİİRLER

Çeviren :

SAİT MADEN

300 sayfa / 25 lira

YENİ ANKARA YAYINEVİ
İSTANBUL

gerçeküstücülük, ruh çözümlemesi ve ötesi

•
oğuz demiralp

(Geçen Sayıdan)

Michel Foucault, «Deliliğin Tarihi» adlı betiğinde, ruh hastalarının hastalıklarından, sıradan ama tam yerinde bir deyimle, 'vicdan azabıyla' söz ettiğini yazar. Nedir vicdan, yada bulunç? Üst-Ben'deki ahlâki kaygıların ağırlığını duyurmasıdır, bence. Fransızca ve daha bir çok dilde bulunç ile bilinç için tek bir sözcük vardır: *Conscience*. Çünkü, Üst-Ben'in aşıladığı bulunç ile bilinç aynı dizgenin temel öğeleridir. Vicdan azabıyla konuşmak: Üst-Ben'in, aktörenin egemenliğindeki *conscience*'in konuşmasıdır bu, duygu ve düşünce aynı torbadadır, aynı elden yönetilmektedirler. Bilincin dilinde, atıldığı yere dönüp ortalığı karıştıran sınırdışı varlıklar için tek bir sözcük vardır: Suçlu. Klasik Çağ'da suçlu, suçluluğundan arınması için bakımevine yerleştirilir (timar etmek için). O günlerde Tuke ve daha sonra Pinel'in başlattığı ve Freud'un da tamamıyla dışına çıkamadığı ruhsal otama bu kavramdan (suçlu) çıkarak yapılır. Hasta, '*homo medicus*' olmaktan çok bir bilge olan hekimin yardımıyla toplumsal aktörenin, erdemin yararına inanmakta, sapkınlıkları suçlamakta ve mahkûm etmektedir. Üstünde durulması gerekli bir nokta var bu otama biçiminde: toplumsal aktöre değil, sapıncılar toplumsal aktöre adına kovuşturulur. Çünkü varsayılan değerler saltıktır, sonsuz doğrudur. Sağlıklılığın biricik koşulu da bunlara inanmak, bunların bilincinin içinde olmaktır. Bilinçdışı ise bu otamaya

karşı eli kolu bağlı kalmakta, kendisi hakkında karşı güçlerin konuşmasını engelleyememektedir.

Bilinçdışı: Kargınmış isteklerin, tepkilerin sürüldüğü yer. Sınır-dışında sınırsız ve karanlık bölge. Bu betimsiz, tanımsız alanı dillen-direnler olmuştur elbet: Sade, Lautréamont, Hölderlin, Nerval, Rim-baud, Nietzsche, Coleridge, Swift. Bilince baskın veren bilinçdışının, çığırından çıkmış imgelemin sözüdür bu kişilerin kimi yapıtları. Ama, gerçeküstücülerden ayrılmıdılar. Çünkü onlar gibi, kendi bilinçdış-larını taramağa, özneyi (bilincin denetimini) düşünceден uzak tutma-ğa bakmazlar. Gerek yoktur bunu yapmalarına. Çünkü, gerçeküstücü-lerin öznenen özgürlüğünü koparıp almasını istedikleri gerçek düşün-ce, bu yazarlarda öznedir. Edimlerini durduracak, denetleyecek hiç-birşey kalmamıştır. Dilleri bir deney değil, bir olgudur. Gerçeküstü-cülük ise, kişinin çıldırmasını varsaymaz. Başkaldıran kişinin kendi içinde kendine yasaklanan bölgeyi araştırmasını gezler. Bu bölgede yaşamış atalarından çok şeyler öğrenerek sürdürürler araştırmala-rını. Bir deneydir gerçeküstücülük, bu bakımdan. Bilinmeyeni öğ-renmek ve öğrenilenle bilineni yıkmak deneyi.

Bu deneyin aracı, özdevimsel yazı. Enine boyuna incelenmesi ge-reken bir konu bu. İlk elde, nerelerden geldiğini bilmek gerekiyor. Bu yazı'nın iki kökeni var: Yazınsal ve ruhbilimsel. Birincisi, Apollinaire'den, Reverdy'den kaynaklanıyor. Apollinaire, şiiri estetik aktörel kay-gılardan uzaklaştırmış, dilbilgisine, sözdizimine saygısızlaşmış, nokta-lama imlerin çoğun yoksaymış, ölçülü şiirin işitselliğine köğükleri çiz-gi gibi kullanarak görsellik ile karşı çıkmış bir şair. İmgelemin öz-gürce devindiği, çoğu kez düşüncenin, duygunun anında kâğıda ak-tarılmasını gerektiren, kendi kendine gelişen, şiirsel yasalarla başı hoş olmayan bir söylev kurmuş. Breton'un deyişiyle, bu şiir gerçeküstü-cü sözün kalıbı (la lettre) olmuş. Gerçeküstücüler, Apollinaire'nin kolay ve rahat söyleyiş tonunu aldılar, kuramsal boyutlar kazandır-dılar, özneyi ortadan kaldırdılar. Reverdy ise, gerçeküstücülere eğ-retileninin önemini gösterdi. Eğretileme olgulararası sınırları yıkmak için gerekliydi.² Utlu bir biçimde herşeyi yerli yerinde, daha doğrusu sözbilim kurallarına göre betimlemenin yerini eşyalar, insanlar, olay-

² Eğretileme konusunda Tahsin Yücel'in yetkin bir denemesi var: Betimleme ve eğretileme, *Türk Dili* 285, haziran 1975. Yücel'in de-gindiği gibi, gerçeküstücüler eğretilemeyi önemsemekle insancılık ve süreklilik ideolojisinin içinde yer aldılar, belki. (Çeviriniz.)

lar arasında mantıkdışı bağlantılar kuran bir şiir aldı. Bu bağlantıların en önemli yanı, anlakca kurulmamaları, ya da ortaya çıkarılmamaları idi. Örneğin, 'ırmakta bir şarkı akıyor' derken, su-ezgi bağlantısını kuran bir ön-düşünce, bir özne yoktur. İmgenin iki ögesi —su ile ezgi—, gerçeküstücü etkinliğin eşzamanlı iki ürünüdür. Bir özne kurmamıştır bu imgeyi, düşün kendi kendini üretmiştir, yani imge kendiliğinden ortaya çıkmıştır; güzelliğinin tek ölçütü de keyfiliği, yani bir anlamda başıboş oluşudur.

Bu aşamada, daha önce de pek açıklamadan sözünü ettiğim için, «öznesi olmayan düşünce ne demektir?» diye sormak olağan. Aynı soru, beni özdevimsel yazı'nın ruhbilimsel yanını açmağa itiyor.

Freud'gil otamada, bilinçdışı nesneler 'serbest çağrışım' yöntemiyle açığa çıkarılır. Serbest çağrışım, «hastaların bilinçli düşünüyü bırakıp, sükûnet içinde dikkatlerini toparlamalarını ve kendiliğinden (irade rol oynamaksızın) akıllarından geçecek düşünceleri izlemele-ri»dir. Buradaki amaç, Ben'in elem korkusu ve Üst-Ben'in etkisiyle bilinçdışından gelecek isteklere, tepkilere, anılara karşı koymasını, onları geriye itmesini önlemektir. Bilinçli düşününün bırakılmasını, istemin işe karışmamasını sağlamak, Ben'in, yani özne dediğim şeyin denetine son vermektir. Breton, gerçeküstücü etkinliği anlatırken, «her türlü dış etkeni yok ederek, dingin bir köşede, hiç birşey tasarlamadan, hızla ve duraklamadan yazınız» demeye getirir sözü. Bu kılıgıda, düşünceleri denetleyen, biçimlendiren, aralarında ilinti kuran bir özne yoktur. Bilinçdışından kâğıda dolaysız ve anında bir akış vardır. Gerçeküstücü, düşleri yazarken de aynı yola başvurur. Gör-düklerini, yani açık düş içeriğini, olduğu gibi yazar. Ruhbilimci gibi, açık içeriği uyanık yaşam diline çevirmez, düşü yorumlamaz. Dilsel simgelerden alabildiğine yararlandığı söylenen ve bir yazı dizgesine benzetilen düşü, düşce yazar. Gene özdevimsel yazı söz konusudur. Uyanık yaşam dilinin kullanılmaması, anımsananların derlenip toplanmaması, işe bilincin, istemin karışmaması, mantıklı bir söylev kurulmaması demektir. Bilinçdışının yazılması değil bilinç dışının kendisini yazması, Maurice Blanchot'un deyişiyle, «yazılı düşünce değil

Ama: Nietzsche, dilin kendisinin bir eğretilenme olduğunu söyleyerek, söz konusu ideolojiye karşı çıkmak için «yasak eğretilenmeler» kullanılmasını öğütler. Gerçeküstücü sözsanatı bu bağlamda değerlendirilebilir, bence. Gene de, ayrıca, ayrıntılıca incelenmesi gereken bir konu, gerçeküstücü eğretilenme.

düşüncenin yazısıdır gerçeküstücü etkinlik. Hızla yazmak ise düşüncenin aktarılmasına engel değildir. Çünkü, düşüncenin aktarılması diye bir olay yoktur. Dil, düşüncenin varoluş alanıdır; Sözü ve düşüncenin hızı birdir. Hızla ve duraklamadan demesinin nedeni, dışarıdan karışılmasına, Ben'deki aktörel, estetik buyuruların (öznenin), bilinçdışı nesnelerin akışını engellemesine meydan vermemek içindir. Sanırım, düşüncenin gerçek (yani özgür) işleyişinden anlaşılması gereken şey budur.

Dilin, düşüncenin varoluş alanı olması, gerçeküstücü etkinliğin dil düzeyindeki önemini imler. Breton, *«Dil, insana, gerçeküstücü bir biçimde kullansın diye verilmiştir»* der. Nedir bu kullanım biçimi: Eğretilmeler, mantıkdışı sözler, delik deşik bir dil. Bilinçdışı konuşmaktadır. Freud'un deyişiyle, *«mantıksızlıklar ülkesi bilinçdışını»* büyümseyen gerçeküstücü mantığı küçümser: *«günümüzde mantık, ikincil sorunların araştırılması içindir», «mantık, alışkıya uymayan her türlü gerçek araştırmasını yasaklar»*. Neden aşağılanıyor mantık? Bir bakıma, mantığın da varoluş alanı dildir. Nietzsche'nin ağzından: *«mantık, dilin bağları arasında tutsaklıktan başka bir şey değildir.»* *«Şöyle ya da böyle konuşulmasını, düşünülmesini ister. Sorunu, içinde varolduğu koşullara, ilkelere göre, bu koşulların sürmesi için gerekli bir biçimde çözümler. Koşulların ötesine geçmeği, yapısı gereği öneremez. Temelde, yani birincil bir çözüm getirmesi için yapısının değişmesi gerekir. Önceden hazırdır çıkarım yolları, bakış açıları. Ele aldığı sorunlar gibi, kendisi de ikincil bir dizgedir. Nitekim, çağcıl mantık, mantığa özerk bir anlatım yolu kazandırmaya, toplumsal bildirilişimin kölesi olmaktan kurtarmaya çalışmaktadır. Amacı, toplumsal dilin yanılmalı tasarımlarından bağımsız bir öte-dil haline gelmektir. Öyleyse, gerçeküstücünün mantığa karşı çıkışı, temelde, toplumsal bir dile, düşünceye karşı çıkıştır. Düşüncenin özgürlüğü ya da özgür düşünce için, bilinen düşünce kalıplarını yadsır. Mallarmé, «dil kölelikten kurtarılabilir, kurtarılmalıdır» demiş. Gerçeküstücü, bu özgürlüğün ardındadır; kendi kaynağını soruşturmayan, kalıplaşmış söyleve başkaldırır. Ben katılmaz eyleme, Üst-Ben'in mantığından korunmak için yapılır bu dışlama. Erek, Ben'e yeni bir kişilik kazandırmaktır. Bu nedenle, Üst-Ben ile uyuşan Ben olumsuzlanır, içgüdülerin, bilinçdışının yardımıyla Üst-Ben tartaklanır.*

Gözülcü bir önemi var özdevimsel yazının, ama bir ayrıcalık değildir kullanılabilmesi. Gerçeküstücü söylev, şiirin, şairin saygınlığını yadsımıştır. Özdevimsel üretimin anlak üstünlüğü, dehâ, esin, yetenek gerektirmediğini, her kişinin bu deneyi kendi içinde, dıştan gelen

buyruklara göre değil, içinden yükselen özgür düşünceyle yapabileceğini söylemiştir. Belki çok iyimser bir görüş, ama her insana kendine yasaklanan bölgeyi taramak önerisidir, en azından. Gerçeküstücü deney yalnız kişisel düzeyde değil, iki kişinin bildirilişinde de görülür. Gerçeküstücü söyleyişlerde tek amacın bilinen toplumsal konuşma kalıplarını kırmak olduğunu öne sürmek, yanlış olur. Gerçeküstücüye dostunun söylediği söz, bilinçdışı için bir sıçrama tahasıdır. Sözgelimi, biri 'gel buraya' deyince, öteki 'buraya'dan kalkarak sayıklamaya girer. Gene tutarsız, mantıkdışı bir söylev vardır; ne söylediğine bakmaz, yanıtlama ereği güdmez: Öznesiz düşündür. Gerçeküstücü etkinlik söyleşide de sürdürülür. İnsanın bilinmeyen yanı konuşturulur. Bu deneylerde gerçeküstücü, hem deneyci hem denektir. Kamuoyunda, toplumsal bir düzeyde düzgüleri karşı gösterilerle, bildirilerle, yayınlarla bu deneylerin alanı iyice genişler, bir yaşam deneyi haline gelirler. Hekimin hastayı izlemesinden ayrılmıdır, gerçeküstücü etkinlik, Freud'un yönteminde hekim deneyci, hasta denektir. Böylelikle bir insan bilimi ile sanat, deneycilik ile deney arasındaki ayırım vurgulanır. Ruhbilimci konusunu doğrudan yaşamaz, hastanın dışında ve ona yabancıdır. Hastayla arasında kavramlar, yöntemler, bilimsel araç, gereçler vardır. Hastayı kendince dener. Sanatçı ise hastanın kendisidir. Kendi kendini araya bilimsel yada bilinçli düşünceyi sokmaksızın dener. Deneyin tâ kendisi olur.

Freud'un ruh çözümleme yöntemiyle özdevimsel yazı arasında koşutluk kurdum. Özdevimsel yazıyı herkesin becerebileceği varsayımıyla Freud'un yönteminin herkese uygulanabilirliği, bu koşutluğu bir özdeşliğe dönüştürür gibi: Freud ve gerçeküstücüler, biri bilimde, öteki sanatta aynı şeyin peşindedirler, bilinçdışına özgürlük tanımak, bilinç-bilinçdışı diyalogunu kurmak istemektedirler... Ama, bu vargılar, ruhçözümleyici otamının son evresine: *yargılayış ve mahkûm ediş'e* bakıldıkta yanlışlanır. Çünkü, hekim ve sanatçı, değişik roller yüklenmiştir.

Tuke ve Hegel'in ahlâka katkısından dolayı pek beğendiği Pinel'den Freud'a gelesiyse ruhsal otama, çevresine dokuncalı olduğu için toplumdan koparılıp bakımevine kapatılan hastalara uygulanırdı. Freud'un diliyle, hastanın Ben'i, geriye itilmiş tepilerin ve o zamanlar pek zorlu olması olağan Üst-Ben'in baskısı arasındadır. Düşünmesini, duymasını belirleyen Üst-ben'den ötürü suçluluk duygusu taşır. Tuke ve Pinel, suçluluk duygusunu, suçluluk bilincine dönüştürürler. Hekim, hastayı eğitir. Töreyle, yasaya olan saygısının ağır basmasını

sağlar. Hekim, Tanrıbabanın, devletbabanın, Babanın vekilidir. Hastaya yeni bir kişilik yapısı kazandırmaya çalışmaz, buyurucu öğelerin saltıklığından çıkarak, hastayı bu öğeleri eleştiremeyecek, yere-meyecek duruma getirir, yani eski kişilik yapısının aksayan yanlarını onarır. Hasta iyileşirse, 'ahlâk ve vicdan sahibi' bir insan olarak topluma 'yeniden kazandırılır'. Önemli olan, sapkınlıkların nasıl oluştuğu değil, nasıl yok edileceğidir. Ruhsal bozuklukların kaynağına inilmez, bilinçdışı diye bir bölge tanınmaz henüz.

Freud, bilinçdışını bulgular. Sayrılıkların neden, nasıl olduğunu araştırır. Otama sırasında ilk yaptığı iş de, hastayı suçluluk duygusundan kurtarmaktır. Böylece, Ben üzerindeki Üst-Ben baskısı yeğnilir. Üstelik, ruh çözümletmek için ille bakımevinde olmak gerekmez. Uygarlık, düzgü önemli bir neden olarak görülür hastalıkların oluşmasında, O güne değin tartışılmayan sınırlar, eleştirilmektedir artık. Aile yaşamı, kurumların baskısı herkesin içine eker sapınc tohumlarını. Artık, hasta 'suçlanmamaktadır'. Hekim, sıkışan «Ben'in imdadına koşar». Hoşgörülüdür, bozuklukları olağan bulur. Hastaya korkmadan içini dökmesini söyler. Serbest çağrışım yöntemiyle özeleştirir mekanizması, yani buyurucu, denetçi özne ortadan kalkar. Baskı duymadan konuşan hasta, sansürün pencesinde değildir. Gizli, saklı herşey dolaysız dile gelir. Otamanın başarıya ulaşması, hastanın hekime tam bir sevgi ve güven duymasına, yani aktarım olayının olumlu olmasına bağlıdır. Nedir bu aktarım olayı? Hekimin, babanın yerine geçmesi, böylelikle «Üst-Ben'in Ben üzerinde sahip olduğu gücün hekimin eline teslim edilmesi». Freud, şunları da söylüyor bu konuda: «Üst-Ben'in deki otoriteyi bize aktarmasını sağlar id'ten gelen tüm isteklere karşı savaşması ve arada baş gösterecek diretişleri yenmesi için bu Ben'i cesaretlendiririz.» Bundan sonra hekim, hastayı «ikinci eğitimden geçirir; anne ve babanın eğitim uygulamasında attığı yanlış adımları düzeltme imkânına» iyelenir. Bu kertede Freud, Tuke ve Pinel çizgisine katılır: homo medicus, bir bilgedir. Ama bu kez, daha akıllı davranmaktadır. Baba'nın, yasanın, törenin yerine geçen hekim, zora başvurmaz. Kendisinin ve hastanın Ben'inin bilgisini genişletir, böylece bilinçle bilinçdışı arasında bir dostluk kurmaya çalışır. Hastanın arkasında oturan yumuşak sesli, anlayışlı bir baba olur. İggüdülerin neden azdığını anlatır ona, Üst-Ben adına, Üst-Ben'in yıllarca önce yaptığı yanlışları düzeltir. Dikkat edilirse, Ben, gene Üst-Ben'le iş birliği yapmakta ve iggüdülere karşı savaşmaktadır. Hasta sevgiyle izler gösterilen yolu. Hekim, hastanın arkasında görülmeyen, ama varolan Tanrı'dır. Hastayı, kendi, doğru

yoluna sokar. «Bilinçdışı etkisinin kanunsuz (altını ben çizdim) kaynaklardan çıktığını tanıtlayıp bilinçdışının etkisinin Ben'de yol açtığı değişiklikleri yadsımasını sağlar.» Gene asal olan, yasa ve yasakların varlığıdır. Ama bu kez kendini zorla kabul ettirmez, sevdirebilir, inandırır. Freud, bilinçdışını ortaya çıkarmış, özellikle cinselliğin ruhsal yaşamdaki payını çarpıcı bir biçimde açıklamıştır. Ne var ki, ruhçözümleyici otama yöntemine yakından bakınca, birtakım düzeltimlerden sonra da olsa, haklı çıkarılan Üst-Ben'dir gene. Freud, bütün dünyanın kapısında hasta olarak beklediğini söylemiş. Ruhçözümlemesinin en aşağı 75 yıllık bir tarihi var. Bilmem, durum değişti mi?

Gerçeküstücü deney ise bambaşkadır, bu açıdan. Ruhçözümlemesi, ruhsal sayrılıkları gene mantığın, bilimin diliyle adlandırır. Bunlar üzerine töre, yasa adına dışarıdan konuşur. Gerçeküstücü ise içerde kalır. Ruhçözümlemesi, hastayı, öznesiz düşünceyi konuşturur, ama esenliğe kavuşturmak için, özneyi, düşünceden öğrendikleriyle onararak, yeniden egemen kılar. Gerçeküstücü, bilinçdışında direktir, «kanunsuz» olan herşeye 'sen haklısın' der. Ben'in amacı, ikinci bir eğitimden geçerek İd-Ben-Üst-Ben dengesini onarmak, yani kentsoylu ekinle uyuşmak değil, bu ekini yıkmaktır. Ruhçözümlemesinin tersine, içgüdüleri değil, babayı yargılar ve mahkûm eder. İnsanın bilinmeyen yerlerine girişi, yeni bir kişilik ve kafa yapısı oluşturmak içindir.

Ne ölçüde başardılar bu girişimi? Sonraki yıllarda öbeğe katılanlar, ayrılanlar oldu. Akım dünyayı sardı. Kişilerle birlikte kuram da, boyutlar da değişti. İlk Bildirgeyle öbürlerinin karşılaştırılması, yalnız görüşlerin değil amaçların da değişikliklere uğradığını gösterir. Ben, öbeğin daha uyarlı bir bütünlük içinde olduğu ilk yıllarını ele aldım. Ama, sonraki değişikliklere kısaca değinmek gerekirse, özellikle dört kişinin üç ayrı tutumu en çok ilgiyi toplamış durumlar olarak görünüyor: Aragon, Eluard, Breton, Artaud. İlk ikisi marx'çılığı benimsediler; tepeden tırnağa değiştiler. Breton, Marx'çı görüşleri kendine ekledi. «Toplumsal koşulların» değiştirilmesini «insanlık durumunun» değişmesi için bir zemin saydı. Dolayısıyla, seçmeci bir dünya görüşü kurdu. Artaud ise, o kendine özgü umutsuzluğundan bir adım bile uzaklaşmadı. Umutsuzluk ve isteğin pençesinde tutsak yaşadı. Yaşamıyla, yazısıyla deneyini çılgınlığa vardırdı. Hölderlin'in, Nerval'in, Nietzsche'nin yanında yer aldı. Bazı metinleri 1960'lara değin yasaklanan «kirli, kaçık Artaud»nun varlığı, Batı ekinine ağır bir küfürdür, şüphesiz.

Ülkemizde Gerçeküstücülük üzerine çok konuşuldu, yazıldı. On-

yıllarca yazınımızı etkilediği söylendi³. Ama okuduklarım, işittiklerim arasında doyurucu hiçbir yargıya, tanıya rastlamadım. Kafamdaki soru imleri, aynı zamanda okuduğum iki betiğin — L'histoire de la folie, Psikalaniz nedir? — çağrışımları, beni bu denemeye sürükledi. Artaud, «Gerçeküstücülük ancak imgelerle anlatılabilir» der. Ben de, Freud'un ruhsal aygıt şemasını herşeyden önce bir imge olarak gördüm. Ama, Gerçeküstücülüğü anlatmağı başaramadım mı? Kendi metinlerime kolayca yabancılaşamadığım için, bilmiyorum. Gene de, birşeyler öğrendim.

³ Bu konu üzerine Nurullah Ataç'ın söylediklerinde doğrunun payı büyük: «Orhan Veli için, daha başka şairlerimiz için «surréaliste» diyenler, öyle sanıyorum ki Fransız surréaliste'lerinin eserlerini merak edip bir kere olsun okumamış kimselerdir. Breton'un, René Char'ın, Eluard'ın belki birkaç genç Türk şairi üzerinde hafif bir etkileri olmuştur, o da eserlerinden çok şiir üzerine söyledikleri sözlerle.»

KAYNAKÇA:

¹ André Breton / Manifeste du Surréalisme I

² Sigmund Freud / Psikanaliz Nedir? ve Beş Konferans (Çev: Kâmuran Şipal, Bozok Yayınları, 1975)

³ Michel Foucault / L'Histoire de la Folie (Editions 10 - 18, 1964)

⁴ Antonin Artaud / Surréalisme et Révolution (Les Tarahumaras, L'Arbalète)

⁵ Maurice Blanchot / Le Demain Joueur (L'Entretien Infinit, Editions Gallimard, 1968)

⁶ Tahsin Yücel / Betimleme ve Eğretileme (Türk Dili 285, haziran 1975)

kuyumcular

yılmaz gruda

AHMET OKTAY

Bilerek — bilmeyerek
Belki de o mehtap, o kavak yelleri
Ve —derken— kasları lif lif çözülüp
Çatırdayarak ayrılırcasına kemikleri
Uzun uzun sular sökölüp bir denize
—deniz ki kavga, deniz ki sükûn
yani aslolan, yani varılacak—
Bir denize ulaşmak için iliklerinden
Ve taş baskı kitaplarda okumak üzere sevdâyı
Bir albatros gibi yaşam vurduk: ağır, vakûr
Şiirler yaktık, beklemeler, gözyaşları
Ve dedik ki insandır en tapılası mahlûkatın
«Ve ben onun için ışık olsun demedim mi
Ve ben demedim mi kara onun için olsun
Ve onun için dize gelin demedim mi melekûta
Kula kul olsun demedim ki»
Demedin
İlmi bilip dediklerin kanat vurduk—
Vurduk da ne
Bir karmaşa çakıldı birden: yivışık, yönsüz, insan
Bir eksik yan, bir çürük mayada
—Bilerek mi bıraktın
Bir Eyûb deneyi mi hâlâ
İspatı mı «Biz insanı balçık...»

Su bile huruc ederken kimyasına artık—

Kıyası bir kopma, bir kusma

Telekslere, yalanlara bağ verip

Zulmü güleyleyip damıttığımız yakuttan

«Diring etme dil-i mehcûrdan câm-ı mey-i lâ'lin

Yeter çekti hûmar-ı gam biraz da bâde-nûş olsun»

diyerek mi kanadı o bir şey —ki, bir şey mutlaka—

Bizi böyle gizeme salan, bizi böyle..

Dönerirken yitti deniz. Sus.

O deniz ki ilk kitap, yakut eriyiği

O deniz ki yitti

Şimdi çöl: demirden, külden

Şimdi vurduk karaya

Üç kanat daha çırpırız, beş daha, onbeş

—denizsiz neyler albatros—

Sonunda açılıp açılıp bir duvara çarpar kendini

Kendini ölür — kalır sûreti

Paytak, küs, yabancı devinir

Denizi yitirdiği yerde bir sabah göçer yokluğa

Karışır harcına bir yeni gökdelenin

Bir uğultu kalır ardında o çok eski denizden

İnsanın başlayıp insana yürüdüğü

O ilkel, o saydam, o bir daha varılamıyacak

O bütün sûrelerde adı geçen

«Ve sanki bu çukuru kazdıkça

bulacağım ilk şeklimizi» dizesine denk

Kıyası «Buluşur kibrit alevi, seyrek doku

Peceteler, kadehler, çiçeklerle

Bir yolcu telâşındadır içkiler

Anlamazlar birbirlerinin dilinden

Otururlar» — Dr. Caligari ve Gruda ile

MASADIR ARTIK HÜKÜMRAN

Duvarda bir ölü deniz tasviri

Ve onlar—

Ve onlar ki avuç içi yüreklerinde yaşadılar

Senin beynimize dağladığın cehennemi.

sıcak, güneşli bir gün

demir özlü

'Yazı yazayım diye uğraşıp durmam, serinlemeye çalışırım daha iyi' diye düşündü adam, gece gelince. Geceyi geçirebilmek, iyi bir biçimde, sarsıntısız geceyi geçirebilmektir söz konusu olan. 'Balkonun kıyısında oturur, uykum gelinceye kadar serinlerim.' Balkon, kentin alanlarından birine bakıyordu. Yüksekteydi. Ötede, denizin karaya girmiş durgun bir parçası uzanıyordu. Daha da ilerdeki sırtlardan bu yana, yazın sıcak bir gecesi de olsa, bir ölçüde serin bir esinti geliyordu.

Aydınlık bir odada yazı yazmak gücü. Geçen günün diri bir çizimini yeniden canlandırmaya çalışmak... Tutku gerekti bunun için. Birtakım şeyleri bilmek, sonra da birtakım şeyleri hiç bilmemek gerekiyordu. Bildikleri çoktu onun oysa. Yazı yazabilmesi için daha az şey bilmesi gerekiyordu. Ama şimdi kendini çok şey biliyor, çok da yorgun biri olarak duyuyordu adam. Geceyi geçirebilmektir doğru olan.

Ötede, güneş batarken, alanın üzerinde, kuşlar hızla uçuşuyordu karanlık basana değin.

Bahçede düzenlenen eğlencenin ertesi günüydü. Sıcak bir Haziran günü. Doğrusu büyük bir eğlenceydi. Gece basarken iyice serindi bahçe, ağaçlar arasına uzatılmış tellerde elektirikler yanıyordu. Bahçenin her yanına masalar konmuş, çağrılılar oturuyordu. Yemeklerle içkiler, evin yanındaki beton kaldırım üzerindeydiler. Öte yandaysa üç kişilik bir orkestra vardı. Biraz sonra ev sahibi, mutfak

kapısının yanına, küçük bir masa üzerine bir de teyp yerleştirdi. Bantta çok eski kantolar dönüyordu: kantolar, Türkiye'nin 'belle époque'u muydu?

Orda bir kızla tanışmış, bir süre, evin ön tarafındaki sundurmaya geçip, kimsenin uğramadığı bir yerde uzun uzun konuşmuşlardı. Sıcak, yalansız bir yakınlık doğar gibi olmuştu aralarında. Kız, ertesi gün, onu görmeye gelecekti. Büyük bir yapının dibine düşen köşede, güneşe karşı gölgelikler sıralanmış bir kahvede buluşmayı kararlaştırdılar. Öğlen vakti. Biraz değişik bir buluşma biçimiydi. Gölgelikler, küçük yarım yuvarlaklar olarak yanyana dizilmişlerdi. Koyu bir gölge değil ama, gene de, yeterince gölge veriyorlardı.

Garsondan 'portakallı, buzlu bir votka' istedi. Geceki içkiden sonra sürdürmeliyim içki içmeyi diye düşünüyordu. Başını salladı garson. İyi bir garsondu, davranışından belli oluyordu iyi bir garson olduğu.

Garson buzlu, portakallı votkayı getirdi. İnce, uzun bardak ağzına kadar doluydu. Öteye, kaldırımlara, güneşin beyaz ışığı vuruyordu. Ordaki boşlukta, otel müşterilerinin otomobilleriyle, birkaç taksi duruyordu. Beyaz ışık her yanı kaplıyordu. Güneşin, bu herşeyi beyaz göstermeye çalışan ışığı yanında, kopkoyu sarı portakalın rengi güzel görünüyordu. Bardaksa, terlemişti bile. Bir yudum içti. Kadın gelinceye kadar, bir bardak daha içeceğini düşündü hemen.

Kadın gelecek miydi? Gelecekti diyordu. Gelirse iyi olacaktı. Hafif tedirgindi. Bir yudum daha içerken 'bu tür heyecanları özlemişim' diye düşündü. Votka, portakal suyunun içine iyi sindirilmişti; ne azdı, ne de çoktu, tam ölçüsündeydi. Portakal suyu iyi, serin, tadı kıvamındaydı. Rahat içiliyor, sıcak havanın içinde iyi bir etki bırakıyordu. Boğazı, göğsü serinlemiş gibi oluyordu.

Öteki masalarda oturanlar da vardı. Genç, züppe tavırlı bir adamla gene genç, sarı saçlı, beyazlar giyinmiş bir kadın. Ötede, yalnız, birini beklemiş gibi oturan güzelce bir kadın vardı. Ardından iki genç bir otomobilden indiler, gelip önündeki masaya oturdular. İkisi de *blue-jeans* giymişlerdi, ayaklarında basketbol ayakkabıları vardı. Biraz sonra bir kız, güneş gözlüklü bir kız onlara doğru geldi. Onu bekliyor olmalıydılar.

Portakallı votka bitti. Garsonun yeni gelen kızın yanına gelmesinden yararlanarak bir tane daha ısmarladı. Garson, anladım der gibi, başını eğdi. Biraz sonra, yeni, diri, birincinin aynısı bir bardak geldi önüne. Bir yudum daha içti. Buzlar, içkiyi daha da soğutuyordu. İyi yapılmış bir içkiydi doğrusu.

Gelmiyordu kadın. İç bölümden, barın bulunduğu yerden orta yaşlı bir garson çıktı, ismini söyleyerek. Ardından:

«Telefon» dedi.

Kalktı, camlı açık kapıdan içeriye doğru yürüdü. Telefon tezgâhın kıyısında, duvarın dibindeydi.

Kadının sesiydi bu:

«Bekliyor muydun?»

«Burada bekliyordum işte.»

«Kaçtıydı?»

«Şimdi.»

«Bak, bir anlaşmazlık oldu. Babası çocuğu almaya gelecekti. Hâlâ gelmedi eve.»

«Gelemiyor musun?»

«Gelmek istiyorum. Daha ne kadar ordasın?»

«Bekliyeyim istersen?»

«Yok, bekleme. Bak, bir hafta annemin bulunduğu kente gideceğim, dönünce beni ara.»

«Olur» dedi adam. «Dönünce seni ararım. Ayın sonuna doğru.»

«Olur» dedi kadının sesi. «O zaman görüşürüz.»

Telefonu kapattı. Barda, en çok iki müşteri vardı. Biri de, dışarıya açılan camlı kapının önünde oturmuştu. Garsonla göz göze geldiler. Garson gülümsedi dostca. Açık, camlı kapıdan dışarıya çıkarken güneşi gördü yeniden. Oysa içerisi koyu gölgeydi. Doğrusu güneş görünmüyordu. Çok aydınlık, sıcak bir gündü; güneş değildi görünen, ışığıydı. Sanki hava, belirsiz bir biçimde pusluydu. Çok aydınlıktı. Güneşli günlerdi, geçirilmesi güç günlerdi. Yapılması gereken, uğraşılacak pek birşey yoktu. Yazacağı çok önemli şeyler de yoktu. Toplumsal bir kavga da. Siyasal yaşam belirsizdi. İçinde savrulup döndükleri bir çalkantıdan sonra belirsiz olmuştu toplumda herşey. Portakallı votkası daha çoktu, bardağında.

İkinci bardaktan daha bir yudum almıştı. Bardağın içinde buz çıtırdar gibi oldu. İlerde genişçe bir bulvar, bir dörtyol ağzı vardı. Kurşunî renkli, eski apartmanların önü ağaçlarla, büyük, yeşil ağaçlarla kaplanıyordu. Ağaçlar arasında, düzenli aralıklarla, kuşlar bağırarak uçuşuyor, bir ağaçtan ötekine sığıyorlardı. Bulvarı kaplayan büyük ağaçlardı bunlar. Daha ötede, evlerin arasında kalan aralıktan aşağılara, kentin derinliklerine düşen mahalleler görüntüyordu. Güneşin ışığı oralara da vuruyordu. Güneşli, sıcak günlerdi bu günler.

Bilmiyor değildi, böyle günlerde en iyisi, yazacak birşeyleri olmasıydı insanın. En iyisi buydu. Çok zaman geçmişti. Artık orta yaşa doğru yaklaşan adama, bu durumdan yenilenen mevsimler, daha bir değişik geliyordu. Daha etkileyiciydiler hem de. Çok önceki yıllar unmamıştı, böyle günler yaşayacağını. Bu denli yeni, değişik bir zamana ulaşacağını düşünmemişti hiç. Uzun süren birşey vardı. Değişe değişe uzun sürüyor, döneniyor, yenileniyordu ama gene de uzun-du. Tasarlanmamış uzun birşeydi, önünde uzayıp duran. İşte uzayıp duruyordu, sıcak, güneşli bir günde. Şimdi gidip herhangi bir birleşme-evinde bir orospuyla yatabilirdi. Yapışkan, derin, pis birşeydi bu. Bakımsız bir birleşme evi bulunurdu kolayca. Kadının odasında musluk ve üzerinde ayna vardı. Pencereden hiçbir yer görünmezdi. Duvarlarda posterler olurdu: Raquel Welch, denizde, saçları ıslak... Ötekinde, yeni kuşaktan, daha doğal görünümde bir genç kız, elini ağzına götürmüş, bir şey çiğner gibi dişleriyle. İşte öteki posterler... hepsi. İçki de zamanı uzatan bir şeydi. Yeniden dönmüş, gelmiş, hayvanlaşmış bir yaz mevsimiydi yaşanan. Kötü geçirilmiş bir kıştan sonra gelmişti. Belki de, kötü oluşunun tek nedeni buydu.

Gelecek Sayılarda :

OKTAY RIFAT, MELİH CEVDET, BEHÇET NECATİGİL, SABAHATTİN KUDRET, CAHİT KÜLEBİ, İLHAN BERK, METİN EL-OĞLU, CEMAL SÜREYA, TURGUT UYAR, AHMET OKTAY, TEVFİK AKDAĞ'DAN ŞİİRLER.

ölü ev

yannis ritsos'dan çeviren: ipek göldeli

ÇOK ESKİ BİR YUNAN AİLESİNİN DÜŞSEL VE GERÇEK ÖYKÜSÜ

(Alleden yalnız iki kız kardeş kaldı. Biri delirmişti. Evlerinin eski Teb'e, ya da daha çok Argos'a taşınmış olduğunu düşledi -mitolojiyi, tarihi, kendi özel yaşamını karıştırdı, geçmiş ve bugün, ama gelecek değil. Hepsi bu. Sonraları iyileşti. Uzaklardaki amcalarından-babalarının kardeşinden onlara haber getirdiğim akşam benimle konuşan oydu. Diğer kız kardeş hiç görünmedi. Fakat onun yan odada terliklerinin içinde ikide birde oraya buraya seyirttiği duyulabilirdi büyüğü konuşurken):

Şimdi, biz, iki küçük kız kardeş, bu uçsuz bucaksız evde yapayalnız
gidip geliyoruz-

sözde küçüğüz-yıllardır yaşlıyız,

ailede en küçüktük-ve geriye kalan yegâne. Bilmiyoruz

bu ev nasıl yönetilir, nasıl yerleşilir;

onu satmaya dayanamayız-koca bir ömür sürdük burada-

ve burası ölülerimizin yeridir-onları satamazsınız-

ölüyü kim satın alır zaten? Hem, sonra onları

evden eve sürüklemek, mahalleden mahalleye-

bu yorucu ve tehlikeli olurdu-onlar burada yerleşmişler,

biri perdenin gölgesinde, öteki masanın altında,

bir başkası elbise dolabının arkasında ya da kitap raflarının cam
kanatları ardında,

bir başkası lambanın camında-her zamanki gibi utangaç ve azla
yetinir,

bir başkası ağırbaşlılıkla gülüyor
ablamin duvara bir çapraz çizen şişlerinin gölgesi ardından.

Ağır eşyayı alt kata kapattık,
ağır halıları, kadife ve ipek perdeleri de,
masa örtüleri, işli peçeteler, kristal, porselen,
konukseverliğin aydın yüzünü yansıtmaya alışmış büyük gümüş
tepsiler,

battaniyeler, ipek kılıflı kuş tüyü yataklar ve keten,
yünlüler, çantalar, paltolar-hepsi birbirine karışmış-
eldivenler, annenin şapkalarından kurdeleler, tüyler,
piyano, gitarlar, flütler ve davullar,
çocukluğumuzdan sallanan atlar ve bebekler,
babanın resmi elbiseleri ve en büyük ağabeyimizin ilk uzun pantolonu,
en küçüğün sarışın bukleleriyle sedef kutu, altın kaplı bıçak,
binici kostümleri ve bohçalar pelerinler-hepsi karışmış,
güveleri ve küçük çapraz dikişli keselerde lâvanta filizleri olmaksızın.

Odaları çiviledik. Yalnız
üst katta batıya bakan bu iki odayı bıraktık,
koridoru ve merdiveni
bahçeye inmek için, geceleyin, yürüyüşe bazen
ya da kimi zaman tez elden bir iki şey alıp gelmek için.

Üstelik bir parça yerleştik de. Elbette
gereksiz davranışlardan, amaçsız alışkanlıklardan, anlamsız
çabalardan kurtulduk
verilmesi olanaksız bir düzen için. Ve yine de
ev, çıplak ve kapatılmış,
her fare, hamamböceği ya da yarasanın hareket edişinde
korkunç ve çok hassas bir yankılama yolu buldu.

Aynanın derinliğinde her gölge, tahta kurtlarının ya da güvelerin
ince dişlerinin her kemirişi,
sessizliğin en ince kılcal damarlarına kadar sonsuzca uzanır,
en olmaz sanrıların kan damarlarının derinliğine erişir. Açıkça
duyabilirsiniz

bodrumdaki en küçük örümceğin örerken çıkardığı uğultuyu,
kavanozlar arasında,
ya da bıçakların sapını yiyen pası
ve birdenbire giriş holünde boğuk bir ses
ne zaman çözölen bir sıva parçası soyulup dökölse
sevilen eski bir yapı yıkılır gibi.

Ve bazen, şafakta, çöpçü ötelerde bir mahallede çöpleri toplarken,
uzak zili yankılanır tüm cam ve metalde,
yatakların bronz karyolalarında, ataların portrelerinde,
küçük oğlan kardeşimizin eşsiz bir karnaval gecesi giydiği
soytarı elbisesinin zillerinde-eve dönüş yolunda korkmuştuk,
köpekler havladı üzerimize, benim elbisem çite takıldı,
diğerlerine yetişmek için koştum; ay yüzünü
öylesine yapıştırdı ki yüzüme-daha fazla yürüyemedim
diğerleri ağaçların ötesinden seslendi bana
ve ben, başka bir dünyada, şık kostümlerin cam boncuklarını
ve görünmez Myrtoan Denizi'nin yükseklerindeki yıldızların cam
kordonlarını duyabiliyordum,
en sonunda onlara yetiştiğimde, hepsi bana şaşırarak baktı
çünkü yüzüm parlıyordu, altın tozuna bulanmış
tıpkı yemek odasındaki eski şamdanların boyandığı altın tozu gibi
ya da zarif, ince oymalı konsollarıyla oturma odasındaki aynaların-

Bunları da aşağı odalara kapattık. Elbette
bazılarını bırakabilirdik kullanmak için,
bir sallanan sandalye, bir ayna
kimi zaman saçlarımızı taramak için. Ama onlara kim bakacaktı?
Şimdi
belki onların eskiyip gittiğini duyabiliyoruz, ama en azından
görmüyoruz. Herşey bizi terketti.

Ve bıraktığımız bu iki oda,
en soğuk, en çıplak, en yüksek, belki de
nesnelere yüksekte ve biraz öteden bakmak için en iyi, kaderimize
baktığımızı ve düzenlediğimizi sanmak ister gibi; özellikle
karanlık basarken herşey ılık toprağa doğru eğildiğinde,
ürpertici bir soğuk olur burada kılıç gibi keskin
kesip atmak için yeni tanışmalara duyulacak her arzuyu, ya da her
umudu
tamamlanmamış bir toplantıya; bir bakıma sağlıklı

bu kibirli, temiz soğukluk.

İşte bu iki oda sınırsız gecede

ıpıssız bir kumsalda asılı iki sönmüş fener gibidir,

yalnız şimşek bir iki saniye için yakar onları ve sonra söndürür,

yırtıp girer ve hiçlikte saydamlıklarını yakalar onların, bunlar da hiç.

Ama biri dikenle kaplı karşı tepede yürüyor olursa,

geç vakitlerde, güneş battığında, herşey soluk, bulanık ve mor
olduğunda,

nesnelerin kayıp, herşeyin olabilir görüldüğü saatlerde, o zaman
tepedeki yalnız gezgin

kibar, sevimli, bize hâlâ bir parça sevgi duyabilecek biri gibi görünür-

o zaman tepe de sakın görünür, penceremizle aynı yükseklikte, öyle ki

eğer gezgin selvilere bakmak için bu tarafa dönüyor olsa

biz adım daha atsa çitimizi aşacak sanırsınız,

eski bir dost gibi odaya girecek ve hatta ayakkabılarındaki tozu
fırçalamak

için bir fırça isteyeceğini bile söyleyebilirim. Ama o

birazdan tepenin ardında kaybolur

ve pencerelerimizden artan herşey yine

keder gibi sessiz kıvrımdır tepenin

ve kendini gölgelerde alçaltan baş eğmiş, acı karanlık.

Buna bütünüyle alışamadık -ne yapabilirsiniz?- herşey bizi terketti-
biz herşeyi terkettik-bir denge

kazanıldı, nerdeyse hassas bir denge, sessiz bir tepki olmaksızın,
suç ve hatta üzüntü olmaksızın, -başka nasıl olabilirdi?

Biz artık burada bırakıldık, tıpkı günbatımında çiçek topladığındaki
gibi,

yemek odası vazolarına ve ölülerin yatak odalarına birçok çiçek,

ve ellerin sarardı çiçek tozlarından

ve yoldan kalkarak bahçenin parmaklığını aşip sapsarı bulayan toz,

ve kimi küçük böcekler, bazısı kanatlı, bazısı kanatsız,

ve kimi ılık çiğ damlaları,

her zaman çiçeklere yapışan

şu kopasıya inceliği yadsınamaz örümcek ağılarıyla birlikte, ve pembe
ufkun pencerelerde yanmasıyla

keskin bıçağın körleştliğini duyarsınız

çiçeklerin kanı ve sütüyle-bir garip, güçlü duygu

korku ve cinayete dair-bir kör, bir soylu, bölük pörçük güzellik,
bir çıplak yokluk. Böyledir bu. Herşey bizi terketti.

O son gün, kadınlar haykırdı ve koştu-
karanlık koridora çakılı kalan bir yırtıcı çığlık
bilinmeyen bir konuğun boğazında koca bir kılıç gibi
ya da öldürülmüş adamın uzun kefeninde paslı bir kılıç gibi,
bir çığlık-aynen bu-ve koşarak terkettiler,
yüzler avuçlarda kilittli; yalnız mermer merdivenin
yanına vardıklarında, sütunlu avlunun ardında,
onları görebilirdiniz, kara, küçülmüş, kamburlaşmış,
sonsuzca dikkatli ve çıkarıcı,
tasarlayarak, savungan, amaçlı ve hesaplı bir isteklilikle
-kısaca durdular, çığlıklarına yabancı,
yüzlerini açtılar,
merdiveni düşmemek istercesine dikkatle incelediler
ayaklarının her basamağı ezbere öğrenmiş olmasına rağmen,
boyu boyunca bilirdiler merdiveni, bütün duraklarıyla
bir takvim sayfasının ardına yazılmış bir şiir gibi,
ya da savaş sonrasında askerlerin söylediği bir şarkı gibi
cepheden dönebilen bir iki askerın öğrettiği-

bir iki asker, hâlâ yakışıklı, belki biraz üzgün,
koca ayaklar ve ellerle, iç çamaşırlarında bitler,
gözlerinde yeraltı tünelleri ve devrilen yıldızlar,
kirpikler kanca şeklinde, koyu süt mavisi, çeşmeye düşen bir şato
gölgesi gibi,

bir şeyler sert ve sabırsız ağızlarında,
bir şey öylesine erkekçe ve aynı zamanda aldırılmaz, sanki birçok ölü
adamı
kavuşturulmuş ellerinden ya da alınlarından öpmüşler gibi,
sanki yaralı yoldaşlarını dolu altında sipere koşarak terketmişler gibi,
ve en çok da sanki hasta adamın yastık olarak kullandığı şeyi
çalmışlar gibi. Yine de,

askerler geceleyin şarkı söyleyeceklerdi mutfakta (o zamanlar
gençtik biz
onları kapalı kapılar ardından dinleyecektik-izin vermezlerdi
garip, tanıdık olmayan nesnelerle dolu mutfığa,
gizemli kokular karabiberden, sarımsak, baharat, domateslerden,

ve saklı kaynaklardan başka karmaşık kokular,
ateşin kâhin kadın sesi, duman, kaynayan su,
hızlı bıçakların gelgit sesi,
yıkılmamış tabakların tehlikeli kuleleri
ve koca, çıplak, kanlı kemikleri mitolojik hayvanların.
Bu ilham veren önlükleriyle hizmetçi kadınların krallığıydı
sebzelerin, etlerin, meyvaların, balık-kılıçklarının simyası arasında,
dev tahta kepçeleriyle gizemli büyücüler,
tencerelerden çıkan buharda geleceği okuyorlar,
dumandan beyaz pelerin giyen öldürülmüş ince bir kadın yoğuruyorlar
ya da üç direk ve halatlarıyla tekneler, yeminler, gemiciler,
ya da dizlerinde lir tutan saydam bir kör ihtiyarın uzun sakalını
biçimliyolar-
herhalde anne bu yüzden bizi oraya bırakmamış olacak;
ve bazen kapının ardında bir avuç tuz bulacaktık,
ya da kırık bir kiremitte, bir horoz başı, ibiği bir dakikalık gün batımı.

Büyüklere birşey söylemiyecektik, çünkü mutfak kapısı ne zaman
biraz aralansa,
dumandan hayalet önce omuzlar, sonra yanlardan-koridorda
saatlerce durmak için kayardı,
uzun, tehditkar, at kuyruklu cam bir tolgaıyla; hayalet
yalnız, param parça, hayvanca, bedensiz,
kemiksiz, yine de sonsuzca güçlü. Böylece,
kapıların ardından geceyarısına dek dinleyecektik,
kızıl parıltılı bir uykuya dalıncaya dek.) Böyle, şarkı söyledi askerler,

kadınlarla şakalaşacaklardı,
çizmelerini çekip çıkaracak ve kalın parmaklarını elleriyle
oğuşturacaklardı
sonra etli dudaklarından şarabı silecekler
ya da kıllı göğüslerini, ayrıık bacaklarını sıvazlayacaklardı,
kadınların göğüslerini yakalayacak
ve yine söyleyeceklerdi (uykumuzda onları duyabilirdik),
söyleyeceklerdi,
yüzleri yağlı saçlar ardında saklı,
tuğlalar üzerinde çıplak ayaklarıyla anlaşılmaz bir tempo tutarak,
ya da parmaklarıyla bir kavanozda ya da camda,
ya da tahta masada (et kesmek içindi),
yavaşça, öylesine yavaşça (ki ev sahipleri duymasın);
Adem elmaları yukarı ve aşağı hareket ederek,

iki uçtan çekilen kalın bir ipe atılmış bir düğüm,
derin bir kuyudan çekilen ipe atılmış bir düğüm,
barsaklarda bir düğüm. Ve kadınlar

onları duyunca isteriyle bağıracaklardı,
çıplak kalıncaya dek elbiselerini çıkaracak, onlarla tartışacaklardı,
onları dizlerine oturturlardı kucaklanması gereken hasta çocuklar gibi,
onları bütünüyle bellerine sokmayı arzulayacaklardı şiddetle
—belki kendi boşluklarını doldurmak için
kendi rahimlerini-onları içerde tutmak için
derinde, derinde, boğmak için onları
korumak için, onları tutan
biricik olmak için-sonra da onları doğurtmak için

daha iyi günlerde, daha beyaz bir evde,
daha havadar, daha güneşli, kolonlardan,
kavanozlardan, cinayetlerden, görkemden, kefenlerden, kılıçlardan
düşen gölgelerin
daha az olduğu bir evde,
duvarlarda daha az görünmez çivi delikleriyle,-
çelik aynaları, resmi elbiseleri asmak için çivilerden arda kalan,
formaları, trompetleri, davulları, tolgaıarı, kalkanları asmak için
çivilerden,
ya da ölü çocukların konuşmamış bebeklerinin ipleri için,
ikonalar, evlilik kavgaları, tencereler; kapatılan delikler elbet
onarımlarla, taze badana ve sıvayla,
ama anılarda her zaman derin, hâlâ daha derin açılan.

Onları böyle doğurtmak istiyorlardı, daha geniş bir mekanda,
daha aydınlık, daha katı bir mekanda, bodrumlar, katakomb ve
lahitlerle
boş olmayan bir mekanda,
ardından fısıltılar, iç çekişler, bir kadının
dizlerine dökülen saçların korkunç sesini, yataktan ötelere düşen
bir ayakkabının sesini duyduğunuz kilitli kapıları olmayan bir evde;
son olarak

garip bir yalnızlık, içtenlik ve güvenlik mekanında,
bir Baharda, kırdı, genç başakların arasında,
doru bir atın, küırengi, küçük bir evcil eşeğin yanısıra,

bir köpeğin, ineğin, iki koyunun yanısıra,
bir çapanın yalın gölgesinde. Ama askerler

ne işittiler, ne gördüler ne de duydular,
cesur ve aldırılmaz, ölümlle sarhoş,
kendi şarkılarında boğulmuş-bir şarkı ki
hiç de kahramanca değil, ne üzgün ne de güçten düşmüş,
bir şarkı ki onlara mutlaka kendi köylerinin kadınlarınca öğretilmiş,
ve şimdi, cepheden dönerek,
daha genç kadınlara öğretiyorlardı. Bu merdiven demek,

kadınlar onu iyi biliyordu, yeniden öğrendikleri bir şarkı gibi,
bütün duruşları, iniş çıkışları, ölçüleriyle,
tüm vurgulu ve vurgusuz aralıklarıyla,
inişin ortada kesilişiyle; bin defa yukarı çıkıp aşağı indiler
öbür günlerde, mutlu günlerde,
fırından tepsiler taşıdıklarında,
ya da mahzenden koca şarap fıçıları
ya da koca ekmek somunları ve et ve meyva
ya da gül, karanfil, papatya demetlerini
ya da utangaç zeytin dallarını ve sabah çiğiyle parıldayan defneleri-

öbür günlerde, evlilikler, kutsamalar, kutlamalar, doğum günleri,
zafer ve görkem günleri, toz içindeki haberci
soluk soluğa bu merdivenlere kapandığı zaman
mermeri öperek, ağlayarak,
derin ve nasılsa çatallı bir sesle açıklayarak,
sözlerinin sonuna iç çekişlerinin karışmasıyla garip;

evin uşakları ve bir iki yaşlı yolcu
kolonlu avluda sözünü kese kese dinleyecekti
kapılarda kadınlar, önlükleri gözlerinde,
ve annemiz, hanımefendi, ön avlunun ortasında
onun yanısıra lala tıpkı yıldırım düşmüş bir meşe gibi
ve onların yanında kâhya, ince sakalının ortasında balmumu gibi sarı,
arpın tellerini yakalayan kuru bir el gibi,
ve daha küçük kızlar, hâlâ, pencerelerde,
düşlerinin ardına saklı, kuşkularının,
anlamadan dinliyorlar,
habercinin dizindeki güzelim kıvrımı,
genç kestane sakalını ve

ter ve tozla kaplı sık kara saçlarını inceleyerek,
harmanisine mor diken filizli takılmış-Böylece
ormanlar yürür ve masalar havayı atlar gibi tekmeler
ve kadirgalar gün batımında ağaçların üzerinden uçar
ve kürekçiler eğilir kalkar, eğilir kalkar, eğilir kalkar.
sevişme ritminde elbet; ve kürekler
saçlarından asılı ıslak kadınlardır
denizde parıldayarak gevezelik eden
ta Samanyolu'nun köpüğü küreklerin ardında belirinceye dek. Demek
sonra-

Ve haberci baş döndürücü zaferi açıklıyordu
sayısız ölümler arasından-yaralıları saymaksızın-
efendinin varışını açıklıyordu sonunda
bir yığın ganimet, rütbe ve köleyle
ve alınının ortasında da bir yara-dedi-
içinden ölümün baktığı mükemmel bir yeni göz gibi,
artık efendi ta içini görebilecekti
manzaraların, nesnelerin, insanların,
herşey saydam camdan yapılmışcasına ve o kolayca
kanımızın, duygularımızın, kaderimizin ritmini okuyabilecekti,
taşın içinde uzanan altın damarlarını
denizin karanlığında yayılı kömür kollarını,
kayaların içinde dallanan suyun gümüşten sinirlerini,
birinin giysileri ve teninin altındaki suçun küçük ürpertilerini.

Herkes dinledi (biz de) taşlaşmış gibi,
kuşkulu, eğik, gözyaşsız,
şimdi den camlaşmış gibi,
ve hepsi görebilirdi, onlar kendilerini de görebilirlerdi,
camdaki çıplak iskeletlerini, onlar da cam,
kırılğan, korunaksız. Ve yine de

bu toplu açılışta
bu ölesiyle zayıflıkta
bu gölgesiz saydamlıkta

kendilerini birdenbire rahatlamış hissettiler, saydamlığın
uçsuz bucaksızlığında erimiş, onlar da sınırsız,
sanki genel günahkârlıkta günahsız,
hepsi sessiz bir öfkenin ortak çölündeki kardeşler gibi

sanki insanlığın silâhsız durumuyla silâhlı
evrensel çıplaklıkla eşsizce ve soyluca giyinik.

'Bırak efendi gelsin'-dedi hanımefendi annemiz.

'O' hoşgeldi. O da camdır.

Cam. Cam. İşte orada-biz bu gözü de biliyoruz-
bizde var, burada, biz de, alnımızın orta yerinde.

Biz de ölümü yakından tanıdık. Biliyoruz. Görüyoruz.

O öğretti önce bize. İlk olarak yeniden görecekler bizlerdik.

Hoşgeldin cam efendiye cam kılıcıyla
cam karısına gelen, cam çocuklarına,
cam yurttaşlarına, sürükleyerek peşinde
cam ölümler, cam ganimetler, cam köle kızlar,
cam zaferler sürüsünü. Haydi çanlar çalsın;
haydi ateşler cam zaferimizi bir nöbet yerinden öbürüne haber
versin-

evet, bizim kendi zaferimiz,
hepimizin zaferi. Çünkü biz de savaştık
sabrımızla ve dahası
dayanılmaz bin-gözlü bekleyişimizle. Ve ölenler
onlar da galiptirler-onlar en iyilerdir-ve görürler.

'O halde, bırakın çanlar ufka dek çalsın.

Ve siz, köle kadınlar, ne duruyorsunuz! Hazırlayın
cam yiyecekleri, cam şarapları, cam meyvaları;
cam efendimiz geliyor. O geliyor.'

Böyle konuştu hanımefendi, ve kan
şakaklarında attı, terini
oluşmadan önce görebilirdiniz, solgun mavi yanaklarında
yuvarlanmadan önce.

Nerdeyse bayılacakken bir an onu tutan yaşlı dadı
şimdi tecrübeli bir sessizlikle yanibaşında durdu,
büyümüş gözlerinin koca kubbeleri altında
bilge gölgesiyle örttü onu. Sonra silkti
kara önlüğünü silker gibi
kara bir kuşu. Ve haberci gitti.

Bir baykuş alçaktan tarlada uçu
oysa akşamın erken saatleriydi-
hâlâ aydınlıktı ve baykuşun gölgesi kapının hemen üstüne
silinmezcesine çizilişti (hâlâ oradadır). Köle kadınlar eve koştular.

Hanımefendi çocuklarını giydirmeyi unuttu. Banyoya gitti.
Sıcak suyla doldurdu ve yıkanmadı. Hemen sonra
kendisini yatak odasına kilitledi ve aynaya bakarak kendisini
kırmızı, kırmızı, bütünüyle mor yaptı, bir mask gibi, ölü bir kadın
gibi, bir heykel gibi,
öldürülmüş bir kadın gibi hatta sanki henüz katledilmiş. Ve ötelerde
güneş batıyordu
sarı ve taçlandırılmış bir zâni gibi ısı ısı,
başkasının gücünün altın-süslü hırsızı gibi,
onun korkaklığında huysuz, korkusunda ürkü dolu
canlar ülke boyunca çılgınca çalarken.

Böylece, köle kadınlar bu merdivenleri iyice bildi,
yıllar ve yıllar bu evde,
ve yine de yüzlerini açtılar ve baktılar,
adımlarını yokladılar bir an, görüleceklerinden korktular
sonra elleriyle yüzlerini yeniden örttüler ve gittiler,
kara, ufak, utanç verici, iki büklüm,
kara noktalar gibi, sıtma sinekleri gibi,
koşarak kolonlu avlunun taş yağmuru altında,
büyük süpürge, mutfak kapısının ardında başaşağı kaldı
bir karabasan gibi, ucunda saçlar, bağıramadan. Hepsi bıraktı bizi.

Merdivenleri silmek için hizmetçi kadınlar tuttuk,
mermeri iyice yıkamak için, ovmak için. Mermer
biraz sonra yeniden kan püskürecekti. Onlar da gitti. Bizi bıraktılar.
Böylece biz de her şeyi bırakmak zorundaydık-süpürmek, silmek,
örümcek ağlarını temizlemek.
Ve taş her an bunun üstünde-kusarak daha fazla, daha fazla kan.

Evimizi kızıl bir nehir çevirdi;
dünyadan koparılmıştık;
sonralar herkes unuttu bizi;
bizden korkmuyorlardı artık; biz de korkmuyorduk.
Kuşkusuz, gelip geçenler uzaklardan geçti,
ama onlar haç çıkarmak istemezlerdi

ne de hayaletleri kovmak için terlemek.

Evimize en yakın yol

otlar, daladikenler, çalılar,

ve hatta kimi soluk mavi yaban çiçekleriyle kaplandı-artık yola benzemiyordu.

Geceleyin, eğer bir kadın gecikmişse,

nehirde hâlâ çamaşır yıkıyorsa, tokmağın vuruşunu duyabilirdiniz

yumuşak, ıslak, dokunmuş elbiselerde, kimse

bir bıçağın eti yırtıyor olduğunu söyleyemezdi

ya da gizli bir tuzak kapının kapanmakta olduğunu

ya da kuzeydeki pencereden bir cesedin hendeğe atıldığını-yalnızca

bir tokmağın çamaşırları dövdüğünü söyleyebilirlerdi,

hatta sesten kumaşın

yünlü mü pamuklu mu, ipekli mi keten mi olduğunu çıkartabilirlerdi

ve bilirlerdi ki bir kadın kızının çeyizini ağartmaktadır,

düğün gününü bile hayal edebilirler,

solgun güvey, kızaran gelin,

yatağın gece esintisiyle salınan tül perdeleri ardında

iki kavuşan beden adeta tanrısal. Böylesi ayrıntılar

ve böylesine hassaslık (bu bir denge belirtisi değil mi?)

bu zorunluluk duygusuyla birlikte,

sanki olmuş olanlar ve olacaklar gereклиmiş gibi-

önlenebilir ve anlaşılabilir olanın duygusu, bir yandan da

havada atan bir müzik damarı

ve onu yeniden duyarsınız, yeniden duyarsınız ama anlatamazsınız

nerede-ağaçların biraz üstünde?

bahçedeki boş sıraların altında?

o banyoda? kızıl nehrin üzerinde?

ya da babanın pek çok yararsız savaşta kazandığı ganimetlerle dolu kilitli silahlığında,

ya da uzaklardaki büyük ağabeyimizin kullanılmamış sandallarında, gemilerde, yıllardır, bir gemici,

ve kim bilir bir gün dönecek mi,

ya da sanatoryumdan yazmayı kesen küçük oğlan kardeşimizin karalama defterlerinde,

ya da zavallı annenin elbise dolabında

uzun, beyaz, pileli elbiseleriyle ve geniş, işli tokalarıyla-

(sık sık, geleri, elbiseleri gördüm, pencereden,

ağaçların altında yalnız başına dolaşan

ay ışığında gölgeler gibi hafifçe kabaran, biri
beyaz sislerinin ardından, soluk dalgalanışlarının ardından,
kurumuş çeşmeyi seçebilirdi, onun bronz yunusunu
kaçışın en hızlı çakışı kıvrılmış-o saydamlık, cam,
suç ve anı izleri bırakmayan
Çünkü bellek de sürekli bir yokluk ya da varlıkta gereksizdir). Neyse.

o müzik damarı her yerde duyulabilirdi; hatta bilmezdimiz
neden mutlusunuz, mutluluk nedir; yalnızca
daha önce hiç dikkat etmediğiniz ya da görmediğiniz şeyleri
görürsünüz,

yine de şimdi ağırlıksızdırlar. Ne haberciyi bildik,
ne cinayeti, ne de koşan korku dolu köle kadınları,
ben iki pencerede duran iki kızıdan biriydim
aynı zamanda iki kıza sanki merdivenin altından ya da sokaktan bakın,
nerdeyse habercinin duruşundan, ya da en genç köle kızın gözlerinden,
pencerede her zaman duran bendim; (köle kadınları sık sık kıskandım
işbirliklerini, kurnazlıklarını, neşelerini, özgürlüklerini,
sizi kararlardan, insiyatiflerden kurtaran
o derin özgürlüğü köleliğin -onlara imrendim).

Ah, ben bir şey görmedim, bir şey hatırlamıyorum; yalnız o iyi duygu
öylesine iyi duyulmuş olan, bize ölümle garantilenen, ölümü
saydam derinliklerine kadar görmek. Ve müzik sürdü
bazen şafakta hiç nedeni yokken erken kalktığımız zaman gibi,
hava öylesine sıktır ki dışarda cıvıltılarıyla
binlerce görünmez kuşun-öylesine sık ve buharsı ki
başka hiç bir şeye yer yoktur-acı, umut, suç, anı-
zaman ilgisizdir, bir yabancı,
karşı caddeden sessizce geçen bir yabancı gibi
evimize hiç yanaşmadan ya da bakmadan,
kollarının altında bir takım ışık geçirmez, kirli pancurlar taşıyarak,
onlarla ne yapmak istediğini bilmezsiniz, kaderleri hangi pencerele
ve aslında merak dahi etmezsiniz, yitişini de görmezsiniz
dürüst ve sessiz, caddenin son kıvrımında.

Bütün bunları bizim için koruyan kimdi peki, böylesine. özenle,
bu kadar çok yönleriyle,
yıkayan, hoş, temizleyen ve denkleyen,
bütün yaraların ve her ölümün derisini?
Ve evin çevresindeki kızıl nehir-hiç-

yalnız temiz su bir başka günün yağmurundan, ılık yağmur
sonsuz cam saydamlığı çevreye yayılncaya dek
kızıl gün batımını geceye dek yansıtan ılık yağmur,
sonsuzun, yokolmazın, görünmezini içini görebilirsiniz,
siz de sonsuz, yokolmaz, görünmez, eşyaların
ve yıldızların ufacık fısıltılarıyla çevrili. Annemiz
üç-alevli yağ kandilinin altında
bitmez elişini işleyerek oymalı sandalyede oturur, alevler
iki pencere arasındaki cereyandan titrer
baba da sabahtan beri avda
kulaklarında avcı borularının melankoli halkaları yankılanır
ve köpeklerin istekli, dostça havlayışları.

En küçük kız kardeşimiz, dadısının ilgisinden kaçarak,
bahçenin serinliğinde düşler kuruyor, taş aslana binerek,
ve herşey öylesine sessiz-
kimse hatalı değildi, hiç birşey olmadı,
yalnız aşağılarda bir kapının
ve demir bahçe kapısının gıcirtısı-belki sütçü
annenin perhizi için bir kap yoğurt getirdi-kilo almaktan korkuyor,
anne ne zaman kilosunu kollamaya başlasa bu çocuklar için tanrısal
bir mutluluktur,
ne zaman kendisine biraz özense, ne zaman arada sırada aynaya
bakmaya başlasa,
ne zaman zengin, güzelim saçlarını bir topuzda toplasa; -yoğurt
serin bir parlaklık alır, mermer gibi,
yıldızların ışıkları ve ağaçların gölgeleri altında uçuk mavi;
yumuşak sesini duyabilirsiniz haftalık sütü ödeyen en genç hizmetçinin
ne alıp verdiğini tekrar tekrar sayarak oyalanır. Bahçe
en uzak noktasında, en karanlık köşesinde, arada sırada
ışıldar, geceleyin ılık omuzlarını döndüren
koca ayçiçekleri gibi parlar
ve heykellerin burun delikleri altında bir soluk mavi sis titrer
sanki heykeller gizlice güllerin nemli kokusunu içlerine çekmiş gibi.

En küçük oğlan kardeşimiz durmadan resim yapar,
stüdyoda sehpalar, gösterişli suluboyalarla
Minoen sanatının bezemeci tavrında,-bize resimlerini hiç göstermez-
ya da çömlek atelyesinde, küçük büyük testiler üzerine,
düşsel katılığın kara ya da tuğla-kırmızısı çizgileriyle,
genç savaşçılar, dev kalkanlar ardına bütünleriyle gizlenmiş

dansörler çizer-eğer yakından bakmazsanız
bunun yalnızca halkalar, siyah bir zincir olduğunu düşünebilirsiniz.

Büyük ağabeyimiz
kralliyet kara kuvvetlerinden ayrıldı; şimdi,
her an ciddi, zamanını yan odada okuyarak geçirir. Zamanın
durgunluğunda
sayfaların, gizli bir kapı
beyaz, saydam bir manzaraya açılıyormuş gibi çevrildiğini
duyabilirsiniz. Ve, evet,

hemen sonra, bir kapı açılıyor. Baba geliyor.
Sofra kuruluyordur. Bizi çağırıyorlar.
Hepimiz iç merdivenden aşağı ineriz.
Sofraya oturur ve yeriz
köpeklerin kısa keskin havlamalarını, ustanın sesini dinleyerek.

Hayat ne de olsa çok basittir. Öylesine güzel.
Anne tabağının üzerine eğilir ve ağlar.
Baba kolunu onun omuzuna koyar.
'Mutluluktan,' diye özür diler anne.

Ve biz açık pencerelerden
sınırsız saydam geceye ve onun
bir parmak gibi kıvrık ayına bakarız.

Bu gece bir parça serin. Sonbahar, görüyorsunuz.
Yarın ya da öbür gün pencereleri yeniden kapatacağız.
En azından, yakacak odun için üzülmemize gerek yok-hayli miktarda-
bunu yalnız ormandan temin etmeyebiliriz, kendi eski eşyalarımızı da
kullanabiliriz,
ağır kapılar, döşemeler, sofalar, kefenler, pipolar, tüfekler,
hatta öleli hayli olan büyük babamızın faytonu.
Eğer uzaklara gidiyorsanız, lütfen amcamıza bizim için üzülmemesini
söyleyin. Biz iyiyiz.
Ve ölüm yün dolu bir yatak kadar yumuşak, bir tüy ya da saman
çöpü
alıştığımız yatak;-yatak
bedenlerimizin şeklini aldı kendiliğinden, -bütünüyle bizim olan bir
ölüm-
en azından ölümle aldatılmadık, ya da hor görülmedik-ölüm kesindir,
biz de ölümden eminiz-katı, kesin bir eminlik.

Ama eğer Argos'u terketmiyorsanız, bizim için büyük bir zevk olur sizi yeniden burada görmek. Hatta, sizin için, bir kapı bile sökerim size babanın silahlığını göstermek için, size ölü savaşçılara ait binlerce duruşu yansıtan çizgileri kara madeninde hâlâ görebileceğiniz o kara kalkanı göstermek için, size kanın parmak izlerini, ve kan çeşmesini göstermek için ve içerisinden kadın gibi giyinmiş on iki sakallı savaş önderinin ve onların

solgun başkanlarının kaçtığı tüneli göstermek için ki o, ölü olmasına rağmen, yanılmadan doğrudan doğruya çıkışa götürdü onları.

Çıkış, öbür ucta, örtülmeden bırakılmış, sessiz, derin ve bilinmez bir hata gibi.

Ve akşam yıldızı-önu fark ettiniz mi belki?-yumuşak, akşam yıldızı, bir silgi gibi-ayni noktaya sürtmeye devam ediyor hatamızı silmek istercesine-hangi hata?- ve anlaşılmaz bir ses vardır silgi ileri geri hareket ettikçe hata üzerinde-ve hata silinmedi;

ağaçların üzerine kâğıt kırıntıları düşer ve parıldar;

bu hoş bir iştir-önemli değil

hatanın silinemez olduğu; yıldızın hareketi sürer, ince kararlı ve durmaksızın,

ilk ve son anlam gibi-ritim; tanrısal erke,

hem kullanışlı da, tezgâh ya da şirinki gibi-

ileri geri, ileri geri, selviler arasında yıldız,

uzun, törensi iplikler arasında bir altın mekik,

şimdi saklayarak, şimdi açığa vurarak hatamızı-bizimkini değil,

dünyanın hatasını, bir temel yanlışlık-bunun için neden biz

lânetlenmeliyiz?

doğumun ve ölümün yanlışlığını-fark ettiniz mi?

Sonbahar akşamları çok güzel-uzlaştırıcı-

uysal, toplu bir suçla hepimizin suçunu silerek,

gizli bir dostluk yaratarak aramızda,

bir ritim dostluğu-evet, evet, aynen, bir ritim dostluğu, ritim-budur-ileri geri, ileri geri,

doğum-ölüm, sevi-düş, eylem-sessizlik-bu çıkışa yoldur, size diyorum, o uzak sona, o çok karanlık noktaya, ve bunun ötesi dosdoğru cennete,-

orada esinti geliyor, ter kuruyor-bir nefes, tanrım, bir dinginlik sonunda,

ve geceleyin çevredeki çatıların üzerlerinde konuşan insanları öylesine
açıkça işitebilirsiniz

bahçe kuyusundan kovanın serin sesini

ağaçların altında 'döneceğim' diyen sesi

ayakkabısının bağcıklarını ilk olarak kendisi çözdüğünde bir çocuğun
solumasını

öğrencinin açık penceresinden gelen flütü-bir amatörün müziği-

bir müzik ne de olsa yükselen ve

yıldızların yüce, boş ve düzenli müziğiyle birleşen.

Ve, evet, sizi inandırayım, ölü olmasına rağmen, onları dosdoğru çıkışa
götürdü-

bizim çıkışa olan yolun, çoğunlukla

bir aldırılmaz, bir gerekli, bir kurnaz ve önlenemez ölüm olduğunu
bilmemize rağmen.

Onun için, lütfen söyleyin amcaya bizim için üzülmesin

onun kusursuzca disiplinli Isparta'sında.

Biz de burada Argos'ta iyiyiz.

Yalnız-bunu farketmeli-bu sınırdır. Bunu farketmeli.

('Evet, evet,' başımı salladım düşünmeden ve kalktım. Hiç bir şey
anlayamazdım. Sanki çok eski bir uygarlığın kalıntılarıyla, sihriyle
karşılaşmış gibi bir büyü korku duygusu yakaladı beni. Karanlık
artık. Beni merdivene götürerek yolumu aşağıya kadar eski bir parafin
lambasıyla aydınlattı. Ne demek istedi? Onları çıkışa götüren adam
neydi? Belki... Yok, elbette değil, İsa. Ve ev-Agamemnon'un ki değil.
Ve sanatçı eğilimleriyle küçük oğlan kardeş- o kimdi? Bir ikinci oğlan
kardeş yoktu. Demek? Bu ev ne içindi? ve ben deli bir kadının söz-
lerinden ne çıkartmaya çalışıyordum? Dışarıydım. Hızla yürüdüm ve
adımlarımı duyarak durdum. Dilimde yapışkan ve tatminsiz bir şey
kaldı, bütün bu kara belirsizlikle sulanmış, sanki bir selvi kozalağını
ısırmışım gibi. Ve yine de katı birşey duydum, zengin, temiz, beni
rahatlatan, işlerimdeki zorlukları, şimdiye dek bana hep aşılmaz gö-
rünen işlerimdeki zorlukları nasıl altedeceğimi matematik bir kesin-
likle düşünmeme yardım eden. Selvilerin ardından dev bir ay yük-
selmişti. Ardımda ezen, geçmişe ait bir lâhit gibi o evin kara yapısını
duyabiliyordum. Ve, eğer yalnız buysa, en azından neden uzak dur-
mam gerektiğini öğrendim, neden uzak durmamız gerektiğini.)

Atina

Eylül 1959

kapitalist düzende yabancılaşma

erich fromm'dan çeviren: şükrü keleş

(geçen sayıdan)

Tüketim nesnelerinden yabancılaşmanın söz etmeden geçemeyeceğimiz bir yanı daha vardır. Yapıları ve kökenleri hakkında hiçbir şey bilmediğimiz nesnelerle çevrilmişizdir. Telefon, radyo, pikap, bütün öteki karışık makinalar ilkel bir ekinden gelen insan için olduğu ölçüde biçim için de gizemlidirler. Bu makinaların nasıl kullanılacağını, hangi düğmeye basılacağını biliriz. Ama bir zamanlar okulda öğretilen üstünkörü bilgiler dışında hangi ilkeye göre işlediklerini bilmeyiz. Karışık bilimsel ilkelere dayanmayan nesneler de hemen hemen aynı ölçüde yabancıdırlar bize. Ekmeğin nasıl yapıldığını, kumaşın nasıl dokunduğunu, masanın nasıl yapıldığını, camın nasıl elde edildiğini bilmeyiz. Nesnelerle herhangi bir somut ilişki kurmadan, ürettiğimiz gibi tüketiriz onları. Nesnelerden oluşan bir dünyada yaşarız, oysa onlarla tek ilişkimiz onları nasıl kullanacağımızı, nasıl tüketeceğimizi bilmektir. Tüketme biçimimiz, hiçbir zaman doyuma erememe sonucunu doğurur ister istemez; gerçek, somut bir nesneyi tüketen gerçek, somut bir insan yoktur ortada. Böylece daha çok nesne, daha çok tüketim için duyduğumuz gereksinme durmadan artar. Geçim düzeyi insanca yaşayabilme koşullarının altında olduğu sürece halkın daha çok tüketime gereksinme duyacağı doğrudur. Bilgi düzeyleri yükseldikçe iyi yiyecekler, sanat zevkini okşayan nesneler, kitaplar, vb. için daha incelikli gereksinmeler edindikçe insanların daha çok tüketmek isteyecekleri de doğrudur. Ne var ki, doymak bilmez tüketim açlığımızın insanın gerçek gereksinmeleriyle hiçbir somut bağlantısı yoktur. Önceleri daha çok, daha iyi nesneleri tü-

ketme fikri insanlara daha mutlu, daha doyumlu bir yaşam sağlamayı amaçlıyordu. Tüketim, insanları bir ereğe, mutluluğa götürecek araçtı. Oysa tüketim şimdi başlı başına bir amaç olup çıkmıştır. Gereksinmelerimizin durmaksızın çoğalması bizi her an artan bir uğraşa zorlar. Bu da bizi gereksinmelerimize, onlara erişmemizde bize yardımcı olan kurumlara, insanlara bağımlı kılar. «Eğer insan, yeni bir bağımlılığa, yeni bir haz biçimine, bu yüzden de ekonomik göküntüye zorlamak için karşısındaki kişide yeni gereksinmeler yaratmayı kurar... Üretilen binbir çeşit malla, insanı tutsak eden yabancılaşmış nesneler dünyası gittikçe büyür.» (MARKS)

Daha çok, daha iyi, özellikle de daha yeni nesneler alma olanağı kendinden geçirir günümüz insanını. Tüketmeye açtır; satınalma ve tüketme eylemi satınalınan, tüketilen nesnelerin sağladığı yarar ya da getirdiği zevkle ilişkisi olmayan başlıbaşına bir erek durumuna geldiğinden bu zorlanma, akıldığı bir amaç olup çıkmıştır. Satışa sunulan en son araçları, en son modeli satın almak herkesin düşü olur; bunun yanında o şeyi kullanmanın gerçek zevki önemini yitirir. Günümüz insanı düşündüğü cenneti anlatabilseydi en yeni nesnelerle, araçlarla dolu kocaman bir mağaza düşündür, kendisinin de bütün bu nesneleri satın alabilecek kadar çok paraya sahibolmasını isterdi. Yalnızca daha çok sayıda, daya yeni nesneler bulunması, bir de belki komşusunun kendisi kadar çok şey alamaması koşuluyla bu eşyalar makinalar cennetinde hayran hayran dolaşır dururdu.

Orta sınıfın eski özelliklerinden birisinin, mala-mülke bağlılığın büyük bir değişikliğe uğraması da bunu doğrular. Eski tutumda insanla mülkü arasında bir tür sevgi bağı vardı. Bu sevgi bağı kendiliğinden gelişirdi. İnsan kıvanç duyardı mülkünden, iyi bakardı ona. Sonunda artık kullanılamayacak duruma geldiğinde malından ayrılmak acı verirdi ona. Bugün bu tür mülk bağlılığından çok az şey kalmıştır geriye. Şimdiyse insan aldığı nesnenin yeniliğine tutkundur; daha yenisi çıktığı zaman da eskisini bırakıvermeye hazırdır.

Aynı değişikliğe belirleyici nitelikler açısından bakarsak, 19. Yüzyıl'da baskın niteliğin *biriktirici* yönelim olduğunu söyleyebiliriz. 20. Yüzyılın ortasında biriktirici yönelim yerini *yutucu* yönelime bırakmıştır. Bu eğilimde amaç, almak, 'yutmak', her zaman yeni birşeyler beklemek, hiç kapanmayan bir ağızla yaşamaktır sanki. 19. Yüzyıl'da nasıl biriktirici yönelim sömürücü yönelimle bütünleşmişse, bu yutucu yönelim de satma yönelimiyle bütünleşmiştir.

Tüketim konusunda böyle yabancılaşmış olmamız yalnızca tüke-

tim maddelerini nasıl elde edeceğimizi değil, bundan da öte, boş zamanlarımızı nasıl değerlendireceğimizi de belirler. Ne bekleyebiliriz? Bir insan yaptığı işle somut bir ilişki kurmadan çalışıyorsa, nesneleri soyutlanmış, yabancılaşmış bir biçimde satın alıyor ve tüketiyorsa, boş zamanlarını etkin, anlamlı bir biçimde nasıl değerlendirebilir? Edilgen, yabancılaşmış bir tüketici olarak kalacaktır her zaman. Top oyunlarını, filmleri, gazetelerle dergileri, kitapları, konuşmaları, doğa görünümelerini, eğlence toplantılarını da, satın aldığı malları tükettiği o yabancılaşmış, soyutlanmış yolla 'tüketir'. Hiçbir şeye etkin bir biçimde katılmaz; olanı 'yutmak', alabileceği kadar çok zevk, kültür, herneyse tatmak ister. Aslında 'kendi' boş zamanının tadını çıkaracak özgürlüğü yoktur. Satın aldığı mallar gibi, onun boş zaman tüketimini de sanayi belirler. Zevkleri yaratılmıştır; koşullandırıldığı şeyleri görmek, koşullandırıldığı şeyleri iştirmek ister. Eğlence de öteki sanayiler gibi bir sanayidir. Alıcıya, elbise, ayakkabı aldırılır gibi eğlence aldırılır. Eğlencenin değerini pazardaki başarısı belirler. İnsanca bir ölçü değildir bu.

Yaratıcı, içten bir eylem içindeyken, okurken, doğayı seyredirken, dostlarla konuşurken, vb. bende birşeyler değişir. O şeyi yaşadktan sonra yaşamadan önceki durumundan başkayındır. Yabancılaşmış eğlenceden sonra bende hiçbir değişiklik olmaz. Şu ya da bu şeyi tüketmişimdir, içimde hiçbir şey değişmemiştir. Geriye kalan yalnızca yaptıklarımın anılarıdır.

İnsan yalnızca yaptığı işten, tükettiği nesnelerden zevklerden değil, aynı zamanda toplumunu, o toplumda yaşayan herkesin yaşamını belirleyen *toplumsal güçlerden* de yabancılaşmıştır.

Bizi yöneten güçler karşısındaki çaresizliğimiz, pişmanlık doğuran üzücü kazalar olarak kötülenseler bile bugüne değin bir türlü önü alınamayan şu toplumsal yıkımlarda çarpıcı biçimde ortaya çıkar: Ekonomik çöküntüler ve savaşlar. Bu toplumsal olgular oldukları gibi değil de sanki insanların istemeden, bilmeden yarattıkları doğal yıkımlarmış gibi görülür.

Bu toplumsal olayların bir nedene bağlanmaması, kapitalist üretim biçiminin yapısındanır.

Toplumsal yasaları apaçık, gelenek temeline ya da siyasal güçler temeline dayanan öteki toplumların tersine kapitalist dizgenin böyle açık yasaları yoktur. Kapitalist dizge, herkes pazarda yalnızca kendisi için çalışırsa, bundan toplumun da yararlanacağı ilkesine dayanır; sonuç başıbozukluk değil, düzen olacaktır. Pazarı yöneten eko-

nomik yasalar vardır kuşkusuz; ne var ki, bu yasalar, yalnızca kendi özel çıkarlarını düşünen etkin bireyin arkasında sürdürürler işlevlerini. Tıpkı Cenevre'de oturmuş Tanrı'nın kendisine kurtuluş bağışlayıp bağışlamadığını kestirmeye çalışan bir Kalvenci gibi, siz de bu pazarın yasalarını kestirmeye çalışsınız. Ama bu pazarın yasaları da, Tanrı'nın istemi gibi, sizin isteminizin, etkileme gücünüzün ötesindedir.

Kapitalizmin gelişmesi bu ilkenin işlediğini büyük ölçüde tanıtlamıştır; kendine yeterli ekonomik kurumların yarışmalı (birbirine karşı) işbirliği sonunda gittikçe serpilen, gittikçe genişleyen bir toplumun doğması gerçekten de inanılmayacak birşeydir. Kapitalist üretim biçiminin siyasal özgürlük getirdiği, oysa merkezden yönetilen her türlü toplumsal dizgenin siyasal bölünmeye, sonunda diktatörlüğe yol açacağı doğrudur. 'Özgür girişim'le siyasal bölünme dışında başka bir seçeneğin bulunup bulunmadığını burada tartışmayalım. Ama denetlemediğimiz, denetlemek bile istemediğimiz yasaların yönetiminde olmanın, yabancılaştırmanın en büyük belirtisi olduğunu burada söylemeden geçemeyiz. Ekonomik ve toplumsal düzenlemelerimizin yaratıcıları biz kendimiziz; oysa sorumluluktan, bile bile, isteye isteye kaçıyor, 'geleceğin' ne getireceğini —duruma göre— umutla ya da kaygıyla bekliyoruz. Bizi yöneten yasaları bizim öz edimlerimiz oluşturur, oysa bu yasalar bizim üstümüzdedir; biz o yasaların tutsağıyızdır. Büyük devleti, büyük ekonomik dizgeyi insan yönetmez artık. Bu iki dev alır başını gider; bu güçlerin önderleri de, başıboş bir atın, artık atı yönetemese de eğer üstünde kalabildiği için gururlanan binicisine benzerler.

Günümüz insanının öteki insanlarla ilişkisi nedir? İki soyutlama, birbirini kullanan iki canlı makina arasındaki ilişkidir bu. İşveren çalıştırdıklarını, satıcı alıcısını kullanmaktadır. Herkes herkese göre bir maldır. Şimdi olmasa bile ilerde yararlanabilecek birisi olduğundan ona karşı belli bir incelikle davranılması gerekir. Günümüzde insan ilişkilerinde sevginin ya da nefretin yeri olduğunu söyleyemeyiz. Daha çok yüzeysel bir incelik, yüzeyselin de ötesinde bir haktanırlıktır görülen; oysa bu yüzeyin arkasında daha çok soğukluk ve kayıtsızlık vardır. Gizli bir güvensizlik duygusu da görülür. Bir insan ötekine, 'Git, John Smith'i gör. Ondan sana zarar gelmez.' dediğinde, bu, genel güvensizliğe karşı bir güven pekiştirme anlatımıdır. Sevgi, iki cins arasındaki ilişki de böyledir. İkinci Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan büyük cinsel özgürlük, daha derinlere inen bir sevgi duygusunun yerine karşılıklı cinsel zevki te-

mel alma yolunda başarısız bir girişimdir. Bunun başarısız bir girişim olduğu anlaşılınca kadın erkek arasındaki cinsel kutuplaşma en aza indirildi. Yerini arkadaşlık, günlük yaşam savaşı karşısında daha iyi direnebilmek, herkesin duyduğu toplumdaki kopmuşluk ve yalnızlık duygusunu hafifletmek için el ele vermiş iki insanın beraberliği aldı.

İnsanın insana yabancılaşması, kapitalizm öncesi toplumlar kadar Ortaçağ toplumlarını da belirleyen genel ve toplumsal bağların yitirilmesi sonucunu doğurur. Çağdaş toplum ('birey' sözcüğünün Yunancası olan) 'atomlar'dan, birbirine yabancılaşmış, gene de bencil çıkarlarla, birbirini kullanma gereksinimiyle birbirinden kopamayan küçük parçacıklardan oluşur. Oysa insan bölüşmeye, yardımlaşmaya, kendini bir toplumun parçası olarak görmeye büyük gereksinime duyan toplumsal bir varlıktır. İnsandaki bu toplumsal gereksinimler ne olmuştur şimdi? Bu gereksinimler kişisel alandan kesinlikle ayrılmış, kendine özgü *kamusal* alanda ortaya çıkarlar. Öteki insanlarla aramızdaki kişisel alışverişlerde Hristiyanlık öğretisiyle açıktan açığa gelişen şu bencillik ilkesi geçerlidir: «Herkes kendine, Tanrı hepimize.» Bireyi eyleme iten başkalarıyla dayanışma isteği, başkalarına beslediği sevgi değil bencil çıkarlarıdır. Dayanışma ve sevgi tek tek bireylerde insanseverlik ya da iyi yüreklilik edimleri olarak ortaya çıksa da ikinci derecede kalır; toplumsal ilişkilerimizin temel yapısının bir parçasını oluşturmaz. Birey olarak özel yaşamımızın dışında bir de 'yurttaş' olarak toplumsal yaşamımız vardır. Bu yaşamda devlet toplumsal varlığımızın nesnellik kazanmış bir toplumsal sorumluluk ve görev anlayışı göstermemiz istenir bizden. Aslında çoğu zaman gösteririz de bunu. Vergi öderiz, oylar veriz, yasalara uyarız ve savaş çıktığında canımızı vermeğe hazırızdır. Kişisel varlığımızla kamusal varlığımız arasındaki ayrılığı gösteren çok açık bir örnek mi istiyorsunuz? Başka birisinin gereksinimleri için 100 dolar harcamayacak bir adam, savaşta ikisi de aynı üniformayı giydiklerinde o kişi için canını vermekten çekinmez. Üniforma toplumsal yanımızın —sivil giysi kişisel yanımızın— nesnelleşmiş biçimidir.

Toplumla siyasal devlet arasındaki bu bölünme bütün toplumsal duygularımızın devlete yansıtılmasına yol açmış, böylece devlet bir put, kişiden üstün, ona buyuran bir güç olmuştur. İnsan kendinden yabancılaşmış güçler olarak onlara tapar. Kendi toplumsal duygularının nesnelleşmiş biçimi olan devlete boyun eğer. Birey olarak, özel yaşamında, bu ayrılığın sonunda zorunlu olarak ortaya çıkan top-

lumdanda kopmuşluk ve yalnızlık duygusundan acı çeker. Devlete tapma, insanın toplumsal güçlerini yeniden kendinde toplamasıyla, toplumsal duygularının kişisel varlığına eklenmiş birşey değil de kişisel ve toplumsal varlıklarının birleştiği ve kaynaştığı bir toplum yaratmasıyla ortadan kalkacaktır ancak.

İnsanın kendisiyle ilişkisi nedir? Bu ilişkiyi başka bir yerde 'pazara yönelme' diye tanımlamıştım. Bu yönelmede insan kendini pazarda geçerli bir işi uygulayan bir nesne olarak algılar. Kendini canlı bir çekirdek, insanca güçlerinin taşıyıcısı olarak görmez. Bu güçlerden yabancılaşmıştır. Amacı kendini pazarda satabilmektir. Benlik duygusu, seven, düşünen bir birey olarak giriştiği eylemlerden değil, toplumdaki ekonomik işlevinden doğar. Nesneler konuşabilseydi 'Kimsin?' sorusunu, 'daktiloyum', 'arabayım' ya da giderek 'Ford'um', 'Buick'im' diye yanıtlardı. Ya da birisine 'kimsiniz?' diye sorarsanız 'fabrikatörüm', 'yazmanım', 'doktorum' — ya da 'evliyim', 'iki çocuk babasıyım' — diyecektir. İnsanın yanıtları da konuşan nesnelerin yanıtlarının hemen hemen aynı olacaktır. Kendini ancak şöyle algılayabilir: insan sevgi, korku, inanç ve kuşku duyabilen bir insan olarak değil de toplumsal düzen içinde belli bir işlevi yerine getiren, gerçek yaradılışından yabancılaşmış bir soyutlama olarak. Değerlilik duygusu başarısına, kendini pahalıya satıp satamadığına, işe başladığı zamankine göre daha iyi bir durumda olup olmadığına, işinde başarı kazanıp kazanamadığına bağlıdır. Bedeni, kafası ve ruhu sermayesidir onun. Yaşamındaki görevi de bunları kazançlı bir biçimde işletmek, kendisinden kâr sağlamaktır. Dostseverlik, incelik, iyi yüreklilik gibi insan özellikleri mala, 'kişilik paketi'nin kişilik pazarında daha yüksek fiata satılacak parçalarına dönüştürülür. Birey kârlı bir biçimde işletemezse kendini başarısız sayar. İşletebilirse başarılıdır. Daha açık söylersek, bireyin kendi değerini algılayışı her zaman kendi dışındaki etkenlere, pazarın güvenilemez, değişken yargılarına bağlıdır. Bu yargılar bireyin değerini de malların değeri gibi belirler. Pazarda kârla satılamayan tüm mallar gibi, kullanım değeri yüksek olsa da değişim değeri açısından değersizleşir birey.

Satılığa çıkarılan yabancılaşmış kişilikte, en ilkel ekinlerin çoğunda bile insanların en belirleyici özelliği olan onur duygusu büyük ölçüde yok olmuştur. İnsan bütünüyle benlik duygusunun, biricik, ikilenemez bir varlık olarak kendisini iyice yitirmiştir. Benlik duygusu, *kendimi*, *benim* yaşantılarımın, *benim* düşüncelerimin, *benim* duygularımın, *benim* kararlarımın, *benim* yargılarımın, *benim* eylemlerimin öznesi olarak algılamamdan doğar. Bu ancak yaşantı-

larımın benim olması, yabancılaşmamış olması koşuluyla sağlanabilir. *Nesnelerde* benlik duygusu yoktur, nesneleşmiş insanlarda da benlik duygusu olamaz.

Yabancılaşmanın ne olduğu, çağdaş yaşamın şu özelliği üzerinde durulmadan iyice anlaşılamaz: *Çağdaş yaşamın tekdüzeliği* (rutinizasyon) ve *insanın varlığının temel sorunlarının bilincine varmasının engellenmesi*. Burada evrensel bir yaşam sorunuyla karşı karşıya kalıyoruz. İnsan günlük ekmeğini kazanmak zorundadır. Bu da çoğunlukla insanın tüm zamanını dolduran bir iştir. Günlük yaşamın sayısız zaman-ve-güç-isteyen işini yürütmek zorundadır insan. Bu işleri yerine getirebilmek için, kaçınılmaz bir sıralı-işler ağına takılır. Gerekli işleri yapmasını, öteki insanlarla sürüşmeden yaşamasını kolaylaştıran bir toplumsal düzen, görenekler alışkanlıklar ve fikirler bütünü oluşturur. Tüm ekinlerin belirleyici özelliği, insanın içinde yaşadığı doğal dünyanın üstüne çıkan, insan-yapısı, yapay bir dünya yaratmalarıdır. Oysa insan şu koşullarla gerçekleştirebilir kendini ancak: Varlığının temel gerçeklerinden kopmamak, yapayalnızlığını, evrenin büyüklüğü içinde küçük bir parça olduğunu kavradığında duyduğu ürküntünün yanında, dayanışma ve sevginin getirdiği coşkuyla yaşayabilmek. İnsan, yaşamın sıralı-işler, yapay veriler ağına düşmüşse, dünyanın, insanların yaptığı o tutarlı görünen yüzü dışında başka hiçbir şey göremiyorsa, kendisiyle ve dünyayla olan bağlantısını, kendisinin ve dünyanın denetimini yitirir. Her ekinde sıralı işlerle varlığın temel gerçeklerine dönüş arasındaki çatışmayı görürüz. Bu çatışmayı çözmek sanatın, sonunda bir sıralı işe dönüşmüş de olsa, dinin işlevlerinden birisi olagelmıştır.

İnsanlığın en eski tarihlerinde bile gerçeğin özüne sanatsal yaratı yoluyla varma çabasını görüyoruz. İlkel insan, araçlarının, savutlarının yalnızca uygulama işleviyle yetinmez. Yarara dönük işlevlerini aşarak onları süslemeye, güzelleştirmeye çalışır. Sanat dışında, sıralı işler çemberini kırıp yaşamın en önemli gerçekleriyle karşı karşıya kalmanın anlamlı yolu genellikle âyin olarak adlandırılır. Burada âyini yalnızca dar, dinsel anlamıyla değil, daha geniş anlamda, Yunan tiyatrosunda oynandığı biçimde ele alıyorum. Yunan tiyatrosunun işlevi neydi? İnsan varlığının temel sorunları sanatsal bir biçimde sahnede sergileniyordu. Oyuna katılan seyirci —çağımızdaki tüketici seyirciden çok başkadır bu seyirci— günlük sıralı işler çemberinden çekilip alınıyor, bir insan olarak kendisiyle, varlığının kökenleriyle yüzyüze getiriliyordu. Ayakları yere değen, seyirci bu süreç içinde güç kazanıyor, yeniden kendine dönüyordu.

İster Yunan tiyatrosunu, Ortaçağ'daki dinsel oyunları, bir Kızılderili dansını, istersek Hintlilerin, Yahudilerin, Hristiyanların dinsel törenlerini düşünelim, insan varlığının temel sorunlarını canlandırmanın değişik yollarını inceliyoruz demektir. Felsefede ve dinbilimde düşünülerek çözülen bu sorunlar âyinlerde oynanarak çözümlenir. Çağdaş ekinde, yaşamın bu şekilde canlandırılmasından ne kalmıştır geriye? Hemen hemen hiçbir şey. Âyin gereksinmesini karşılamak için kurulan localar, birlikler gibi gülünç çabalar dışında, insan-yapısı geleneklerin, nesnelerin alanı dışına çıkamaz çağdaş insan. İçindeki sıralı işler çemberini hemen hiç kıramaz. Günümüzde âyine yaklaşan tek olgu, seyircinin yarışmalı sporlara katılması olur. Hiç değilse, burada, insan varlığının temel sorunlarından biri ele alınmaktadır: İnsanlar arasındaki çekişme, utkuyu, yenilgiyi başkaları adına yaşama. İnsan yaşamının zenginliğini tek bir boyuta indirgeyen ne ilkel, ne sınırlı bir insan varlığıdır bu!

Büyük bir kentte bir yangın çıktığında ya da bir araba kazası olduğunda, yığınla insan toplanır, seyreder. Milyonlarca insan her gün cinayet haberleriyle, polis öyküleriyle kendilerinden geçerler. Yalnızca suç ve tutkuyu işleyen filmlere dinsel görevleriymişçesine giderler. Bütün bu ilgi ve kendinden geçme yalnızca duygusallığın, beğenisizliğin belirtisi olarak görülemez; tersine insan varlığının, yaşam ve ölümün, suç ve cezasının, insanla doğa arasındaki kıyasıya savaşın temel olgularının canlandırılmasına duyulan derin bir özlemin dışavurumudur bu. Yunan tiyatrosunda bu sorunların yüksek bir sanatsal ve fizikötesi düzeyde ele alınmasına karşın, çağdaş 'tiyatromuz' ve âyinlerimiz yavandır, yüzeyseldir. Hiçbir duygusal boşalma etkisi yaratmaz. Yarışmalı sporlarla, suçluluk ve tutkuyla böylesine büyülenmek, sıralı işler çemberinden kurtulmak istemektir. Oysa bu isteğin doyurulma biçimine bakarsak, bulunan çözüme çözüm bile denilemeyeceğini görürüz.

Pazara yönelme, değiş tokuş gereksinmesinin çok önemli bir dürtü durumuna gelmesiyle yakından ilgilidir. Kuşkusuz, gelişmemiş bir işbölümüne dayanan ilkel ekonomilerde bile insanların aynı oynamak içinde ya da komşu oynamaklarla mal değiş-tokuşunda bulundukları doğrudur. Kumaş üreten insan bunu komşusunun ürettiği tahılla ya da demircinin yaptığı orakla, bıçakla değiştirir. Artan işbölümüyle birlikte mal değiş-tokuşu da artar. Ama normal olarak mal değiş-tokuşu, belli bir ekonomik ereğe yönelik bir araçtan başka bir şey olmamalıdır. Kapitalist toplumdaysa değiş-tokuş kendi başına bir erek olup çıkmıştır.

Bugün yapacağınız tasarrufların
yarın mutlaka meyvesini alırsınız.
Hem de bol bol...

**TÜRKİYE
İŞ BANKASI**

paranızın... istikbalinizin emniyetidir

Hayat Ecza Deposu

Koll. Şti.

Sirkeci, Darüssaade Caddesi, no. 7, kat 2, İstanbul
Telefon : 22 86 37 - 22 64 61

ÇAĞIN
PREPARATI

Encephabol

BEYİN
DOKUSUNUN
SPESİFİK
GÜCÜNÜ
ARTTIRIR

E. MERCK

aksu laboratuvarı

- Zepam (Tablet)
- Avigen (Kapsül)
- Uron (Tablet)

Tel. : 27 23 52
İstanbul

Çemberlitaş, Peykhane Sokak, No. 29

Ağzının
tadını
bilenler için

ASYA
PASTANESİ

Üsküdar Vapur İskelesi - İstanbul
Telefon 33 04 31

Milliyet

YAYINLARI

SANAT KİTAPLARI DİZİSİ: 3

**Ünü Avrupaya yayılan
ressamımız**

**FİKRET MUALLA'nın
hayat hikayesi**

16 BÜYÜK BOY RENKLİ RESİM EKİYLE

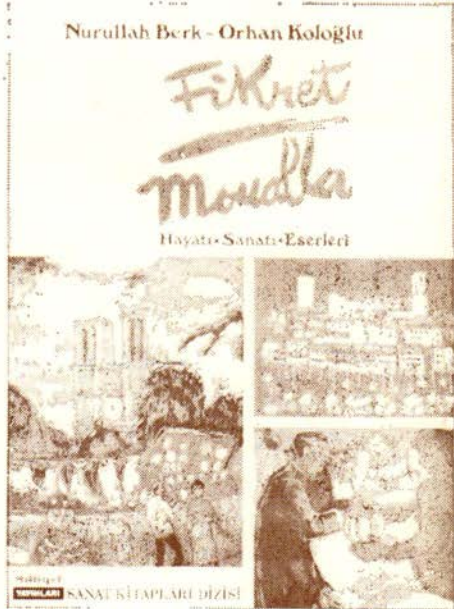
**NURULLAH
BERK**

**ORHAN
KOLOĞLU**

- HAYATI
- SANATI
- ESERLERİ

5 renkli
ofset kuşe
gömlekli
25 lira

**BÜTÜN
KİTAPÇILARDA**

okuyacaksınız ...

Milliyet
YAYINLARI

Genel Dağıtım: Milliyet Dağıtım Ltd. Şti. Cağaloğlu-İst